కాన్తిప్రతాపవిభవా ద్దధతః ప్రభావం
వ్యక్తం జనే శిశిరధామ సహస్రధామ్నోః. "

అని గణపతిదేవరాజును బేర్కొనియుండుటచేత నితఁడు గణపతిదేవుని రాజ్య ప్రారంభకాలమునఁగూడ నున్నవాఁడని వేద్య మగుచున్నది. క్రీ. శ. ౧౨౦౮వ సంవత్సరములో బేతిరెడ్డిభార్య ఎఱ్ఱక్కసానమ్మశాసనములో నామిరెడ్డి శాసనములోని వంశావళియే సరిగాఁ జెప్పఁబడినదిగాని తుదను గామిరెడ్డికిని, కాచమ్మకును ఆమెభర్త యైనబేతిరెడ్డిజనించె నని చెప్పఁబడినది. నామిరెడ్డిపే ర్తలేదు. మఱియును నామిరెడ్డిశాసనములో నామిరెడ్డికింగల బిరుదావళులే బేతిరెడ్డికిని జెప్పఁబడియెను. ఇంతియగాక యెఱ్ఱక్కసానమ్మశాసనమునాఁటికి బేతిరెడ్డి బ్రతికియున్నట్టు గన్పట్టదు. అదియునుంగాక యామెశాసనములో ఎఱ్ఱక్కసానికి బేతిరెడ్డివలన మల్లారెడ్డి యనుకుమారుఁడు జనించె నని చెప్పఁ బడుటయేగాక యాతని గుణవిశేషాదులును, శౌర్యపరాక్రమములును వర్ణింపఁ బడినవి. ఈశాసనములు మూఁడింటిని బరిశీలింపఁగా నీక్రిందివిధమున దోఁచుచున్నది. క్రీస్తుశకము ౧౧౯౯దవ సంవత్సరమున బేతిరెడ్డి యామనగల్లుదుర్గమున కధిపతియై పరిపాలనముఁ జేయుచు ఎఱ్ఱక్కసానిశాసనములో నుదాహరింపఁ బడిన బిరుదావళులను వహించియుండె ననియు, ఆకారణముచేత నతని తమ్ముఁడైన నామిరెడ్డి యప్పటి కాబిరుదములను వహించి యుండ లే దనియు, ౧౨౦౧వసంవత్సరమునాఁటికి నామిరెడ్డి యాబిరుదములను వహించియుండుట చేత నప్పటికి బేతిరెడ్డి మృతినొందియుండె ననియు, అతని మరణానంతరము తమ్ముఁ డాబిరుదములనే వహించి యామనగల్లుదుర్గమున కధిపతియై యుండె ననియుఁ దేటపడుచున్నది. ఎఱ్ఱక్కశాసనమునాఁటికి అనఁగా ౧౨౦౮దవ సంవత్సరమువఱకు బేతిరెడ్డి బ్రదికియే యున్నయెడల ౧౨౦౪వసంవత్సరమున నతనితమ్ముఁడైన నామిరెడ్డి యన్నగారిబిరుదములను వహింపఁజాలఁడు. తనకును దనసోదరునకు నట్టిభేదభావమే లేనియెడల ౧౧౯౯దవ సంవత్సరమున నట్టి బిరుదావళులు ధరింపకుండుట తటస్థింపదు. 'కాఁబట్టి రేచెర్లబేతిరెడ్డి మొదటి ప్రతాపరుద్రునికాలములోనే యుండెనుగాని గణపతిదేవచక్రవర్తికాలములో

శేఁడని చెప్పఁదలసివచ్చుచున్నది. ఎఱ్ఱక్కసాని పిల్లలమఱ్ఱిగ్రామములో ఎఱ్ఱకేశ్వరుని బ్రతిష్ఠించి భూదానములను జేసెను. రేచెర్ల బేతిరెడ్డికి ఎఱ్ఱక్కసాని యందు జనించిన మల్లారెడ్డినిగూర్చి ఎఱ్ఱక్కసానిశాసనములో ని ట్లభివర్ణింపఁ బడియెను.

"శ్లో. యస్యాః పుత్త్రః పవిత్రోన్నతనుతచరితోద్భూతసుఖ్యాతకీర్తి
స్తస్యః ప్రోల్లాసితశ్రీ ర్వితతవితరణ శ్శస్త్రశాస్త్ర ప్రగల్భః
స్వైనోర్వీలూనయుద్ధోద్భటపటుచటులాఖర్వగర్వారివీర
వ్రాతాస్యామ్భోజరాజిప్రవిహితవిజయ శ్రీపదామ్భోజపూజః."

ఎఱ్ఱక్కసానికొడు కైన మల్లారెడ్డి పరిశుద్ధ మైన యుత్తమచరిత్రము చేత విశేషయశస్సును మహాసంపదలను బొంది దాతయై శస్త్రశాస్త్రము లందుఁ బ్రగల్భుఁడై రణరంగమునందుఁ దనచే ఖండింపఁబడిన శత్రువీరుల ముఖకమలములచే విజయలక్ష్మీపాదముల నర్చించినాఁ డని పైశ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యము. ఇట్టి గుణవిశేషములచే నొప్పుచున్న పుత్త్రుఁ డప్పటికి యౌవన వయస్కుండై యుండవలయును గాని కేవలము బాలుఁడై యుండఁజాలఁడు. ఇతఁడుగాక మఱికొందఱు పుత్త్రు లుండినయెడల వారలు పేర్కొనఁబడియే యుందురు. అట్టివారి పేరు లెవ్వరివియుఁ బేర్కొనఁబడియుండకపోవుట చేతను వారలకు మల్లారెడ్డి యనుపుత్త్రుఁ డొక్కఁడే కలఁ డని నిశ్చయింప వలసి వచ్చుచున్నది. రేచెర్లబేతిరెడ్డినిగూర్చి శాసనములవలన గ్రహింపందగిన చరిత్ర మింతియే. బేతిరెడ్డి ౧౧౧౯వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత మృతినొంది యుండవలయును. ౧౧౧౭వ సంవత్సరము మొదలుకొని మొదటి ప్రతాపరుద్రుని సోదరుఁ డగు మహాదేవరాజు ౧౧౨౧వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనము చేసి యాసంవత్సరమున దేవగిరిరాజయిన జైత్రపాలునితో జరిగిన యుద్ధమునందు మృతినొందెను. ఆమనగంటిప్రభు వయిన బేతిరెడ్డికూడ మహాదేవరాజుతో యుద్ధమునకుఁబోయి మరణమునొంది యుండవలయును. ఈ రేచెర్లబేతిరెడ్డినిగూర్చి యనేకగాథలు చిత్రవిచిత్రములుగా బట్టులచేఁ గల్పింపఁబడి పాటలు పద్యము లల్లఁబడి బేతాళనాయనివంశీయుల మని చెప్పుకొను

వారిచే గ్రంథస్థములు గావింపఁబడి సర్వత్ర వ్యాప్తి చేయఁబడి సత్యమైన చరిత్రాంశములను గప్పిపెట్టుచున్నవి.

శ్రీ వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము.[1]

ఈ బేతిరెడ్డినిగూర్చి శ్రీ వెలుగోటివారివంశచరిత్రమునం దీక్రిందివిధముగా వ్రాయఁబడి యున్నది.

"వీరికి మూలపురుషుఁడు బేతాళనాయఁ డనిప్రఖ్యాతి గాంచిన చెవ్విరెడ్డి అనురాజు. ఈరాజు ఘనతఁ గాంచిన కాకతిగణపతిదేవుని రాజ్యకాలమున శౌర్యధైర్యాదిలోకోత్తరగుణగణపరిపూర్ణుఁడై యామహారాజువలన మిగుల మన్ననఁగాంచుటయే గాక యనేకబిరుదములను మఱికొంతరాజ్యమును గాంచినవాఁడు. ఈఘనుఁడు వర్తమానవేంకటగిరిసంస్థానాధిపతు లగు శ్రీశ్రీ రాజగోపాలకృష్ణయాచేంద్రబహాదర్ క. సి. ఐ. ఇ. వారికి నిరువదియొనిమిదవ తరమువాఁడు. ఈ రాజశిఖామణి యీ వెలుగోటిశాఖకుమాత్రమే గాక జటప్రోలు, బొబ్బిలి, పిఠాపురము, మైలవరము, మొదలగు సంస్థానాధిపతులకు మూలపురుషుఁడు."

ఇయ్యది బట్టులు వ్రాసిన వ్రాఁతలను నమ్మి యవిచారపూర్వకముగా వ్రాయఁబడిన వ్రాఁతవలెఁ గాన్పించుచున్నదిగాని సహేతుకమైన ప్రమాణముతోఁ గూడినదిగఁ గానంబడదు. సోమదేవరాజీయమునందును, పద్మనాయక చరిత్రమునందును, వేంకటగిరివారివంశావళి గ్రంథమునందును, రావువంశీయులచరిత్రమునందును, వీని నన్నిటిని బరిశీలించి సంస్కరణము గావించి నూతనముగాఁ బ్రకటింపించిన వేంకటగిరిరాజులవంశచరిత్రమునందును, పిల్లలమఱ్ఱి శాసనములో నుదాహరింపఁబడిన బేతిరెడ్డియే వెలుగోటి సంస్థానాధిపతుల మూలపురుషుఁడైన బేతాళనాయఁడని చూపించిన హేతువులు పరస్పరవిరుద్ధములై

1. ఈ గ్రంథము పద్మనాయకచరిత్రము, పద్మనాయకచరిత్రమునుబట్టి వ్రాయింపఁబడిన వేంకటగిరి వారివంశావళి, ఆరెంటి ననుసరించి వ్రాయఁబడిన రావువంశీయులచరిత్రము మొదలగు గ్రంథములలోఁ దమవంశమునుగూర్చి యసందర్భము లయిన విషయములు గలవని యూహించి శ్రీ వేంకటగిరిమహారాజు గారు శ్రీ వెల్లాల సదాశివశాస్త్రులవారిచేతను, శ్రీ అవధానము శివశాస్త్రులవారిచేతను నూతనముగా వ్రాయించినది.

యుక్తికిని సత్యమునకును దూరములై యున్నవి మఱియు నీగ్రంథముల లో నసత్యము లైనట్టియు, నసందర్భము లైనట్టియు, విషయము లెన్నో యవిమర్శనపూర్వకముగాఁ జొప్పింపఁబడినవి. వానిని జక్కఁగా విమర్శించి యథార్థ మిట్టిదని లోకమునకు వెల్లడిచేయుచుండిన మొదల జనసామాన్య మా గ్రంథములలోని గాథలనే పరమప్రమాణములుగా శిరసావహింతురు. అందు వలన సత్యమైనచరిత్రవ్యాపనకుఁ బ్రతిబంధకము కలుగును. కాఁబట్టి యీ చేతిరెడ్డికిఁ జెవిరెడ్డి యను నామము లేదనియు, చేతిరెడ్డి వేంకటగిరి, మైలవరము, పిఠాపురము, బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతులకు మూలపురుషుఁడని చెప్పఁబడు బేతాళనాయఁడు కాఁడనియు, సహేతుకముగా నిరూపింపఁబోవుచున్నాను.

చెవిరెడ్డి గాథ.

(1) ఈరేచర్ల చేతిరెడ్డికి చేతిరెడ్డియనియే జన్మనామముండెనుగాని చెవిరెడ్డి యను జన్మనామము లేదని చేతిరెడ్డి భార్యయైన యెఱ్ఱక్కసానమ్మశాసనములో—

> "శ్లో. తస్మా త్తస్యాం సమజని మహాదేవపాదాబ్జభక్తః
> ఖ్యాతో చేత స్తతవితరణప్రీణిత ప్రాణివర్గః
> ఆశాచక్రే ప్రవితత శరచ్చన్ద్రికాసాన్ద్రాంశురమ్యా
> యస్యాత్యర్థం జనసుఖసముత్పాదినీ భాతి కీర్తిః."

అని సంస్కృతమునందును, 'శ్రీమతు రేచెర్ల పిల్లలమఱ్ఱి చేతిరెడ్డి పెండ్లము' అని తెలుఁగునందును, ప్రయోగింపఁబడిన చేతిశబ్దముచేతనే స్పష్టమగుచున్నది. కాఁబట్టి ప్రకృతము నైజాము రాజ్యమునకుఁ జెందియున్న నల్లగొండమండలములోని యామనగల్లు రాజధానిలోను, ఆమనగంటి కుత్తరభాగమున రెండుక్రోశములదూరములో నున్న పిల్లలమఱ్ఱి రాజధానిలోను వసించి యీ ప్రదేశమేలిన వాఁడు చేతిరెడ్డియే కాని బేతాళనాయఁడను నామాంతరముగల చెవిరెడ్డి మాత్రము కాఁడు.

(2) ఇతనికిఁ జెవ్విరెడ్డి యను జన్మనామము మాఱి బేతాళనాయఁడను శౌరుపనామము గలుగుటకుఁ గారణ మత్యద్భుతము గా నీక్రిందివిధమున శ్రీ వెలుగోటివారివంశచరిత్రమునందుఁ దెలుపఁబడియున్నది. బేతిరెడ్డికిఁ బూర్వమునఁ బదవతరమువాఁ డగు హేమాద్రిరెడ్డి మహాభుజపరాక్రమము గలవాఁడై రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుఁ గోట్లకొలఁది ధనము గడించి యామనగంటి కుత్తరభాగమున ౫ మైళ్లదూరమున నొకచోట భూమిలోఁ బాతిపెట్టి వానిపై నొకవేదిక గట్టించి యందు నొకవటవృక్షమును వేసి దానిక్రింద నొకభైరవుని బ్రతిష్ఠించి 'ధనమును గాపాడి తనకులములో జనించినవారిలో సద్గుణగరిష్ఠుండు సత్కార్యనిష్ఠుండు నై కులదీపకుం డగువానికి సంఘటిల్లఁజేయు కలయు నని ప్రార్థించి తనయభిప్రాయము దెలియునట్లు భూమిలో గుప్తముగ నొకశిలాశాసనమును స్థాపించెనఁట! అనంతరము కొంతకాలమునకు వానివంశమునఁ జెవ్విరెడ్డి యుదయించి లోకోత్తరవీర్యసంపన్నుఁడై చండమార్తాండుని చందమునఁ దేజరిల్లుచు రాజ్యముచేయుచుండి యొక్కనాఁడు మృగయావినోదార్థమై వెడలి పరిజనంబు వెనుకదిగంబడిన నొక్కఁడుగా హేమాద్రిరెడ్డి ధననిక్షేపముచేసినప్రాంతంబునకు దైవికంబుగఁ బోయెనఁట! అచట నీతని పోష్యవర్గములోఁ జేరిన రేచఁ డను నొకమాలవాఁడు భూమి దున్నుచుండి దైవాధీనముగ హేమాద్రిరెడ్డిస్థాపించిన శిలాశాసనము నాఁగేటిమొనకుఁ దాఁకి బయల్పడఁగా వాఁడు తన యేలికపోవుచుండుటను జూచి యావృత్తాంతం బంతయు విన్నవించెనఁట! అంత చెవిరెడ్డి యచ్చటికిఁబోయి యాశిలాశాసనము నవలోకించి యావద్వృత్తాంతమును దెలిసికొని యాధనము గైకొనుటకై ప్రయత్నింపఁగా నాచెంత నున్న వటవృక్షము నాశ్రయించుకొని యున్న బేతాళుఁ డాయన ధైర్యమును బరీక్షించుటకై మాయాతిమిరమును మేఘములు నుఱుములు మెఱుములు వానయు గాలియుఁ గల్పించి పిడుగులుపడు నటులఁ జేసెనఁట! అంతియుగాక యా వటవృక్ష మాతనియెదుటఁ గూలఁ ద్రోచెనఁట! అప్పుడు రేచఁడు మూర్ఛిల్లెనఁటగాని చెవిరెడ్డి భీతిల్లక నిలువంబడఁగా బేతాళుఁడు ఘోరాకృతినిఁబూని చెవిరెడ్డిమీఁదికి రాఁగా నాతఁడు

జంకక సుస్థిరచిత్తుండై కోపోద్దీపితమానసుండై ప్రచండతరవేదండశుండాదండంబుపగిదిఁ దేజరిల్లు నిజభుజాదండంబున మృత్యుజిహ్వాగ్రంబు ననుకరించు నట్టి మండలాగ్రంబు నెత్తి ఖండింప నుద్యమింపఁగా బేతాళుండు వాని శౌర్యధైర్యసాహసంబులకు మెచ్చుకొని నిజరూపముతోఁ బ్రత్యక్షమై తన పేరు చెప్పి 'నీధైర్యంబునకు మెచ్చితి నీవుకోరినవరంబునిచ్చెద వేఁడు' మనియెనఁట! అంత చెవిరెడ్డి తనవంశమువారికి శాశ్వతైశ్వర్యము, రాజ్యభోగము, శౌర్యధైర్యాదిగుణసంపత్తి గలుగవలయు ననియు, వారు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడు వారికి సహాకారముగా ముందు బేతాళుఁడు నడువవలయు ననియుఁ గోరఁగా నతం డావరములనొసంగి యంతర్ధాన మందెనఁట ! పిమ్మటఁ జెవిరెడ్డి ధనము గైకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపఁగాఁ దనపూర్వునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన భైరవమూర్తి 'ఓయీ! ధనము గైకొన నీవర్హుండవు గావు గాని దీనిని కొన్ని భూతములాశ్రయించుకొని యున్నవి గాన నరబలియిచ్చి గైకొనుట శ్రేయోదాయకమని చెప్పి యంతర్హితుం డయ్యెనఁట ! అంతట నారాజు నరహత్యకుఁ జింతించుచుండఁగా భైరవునిపల్కులు విన్నవాఁడు గావున రేచఁ డనుమాలవాఁడు తన్ను బలియిచ్చి ధనము గైకొను మని ప్రార్థించెనఁట! ఇంతకాలము నన్నుఁ బెంచిన నేనాత్మసుఖమునకై నిన్నెట్లు బలియిత్తు నని చెప్పఁగా రాజుల ధనము లోకహితమునకైనది గాని కేవల మాత్మసుఖమునకైనది కాదు గాన ధర్మజ్ఞుల రయిన మీరు నాకోరినవరంబు లొసంగి నన్ను బలియిచ్చిన మీ కొంతమాత్రము దోషము ప్రసక్తింపదని రేచఁడు ప్రత్యుత్తర మొసంగెనఁట ! అందులకాతఁ డొడంబడియెనఁట ! తనవంశమువారిని చెవిరెడ్డివంశమువారు పోషించుచు వారిగృహములలో వివాహములు జరుగునపుడు ముందుగాఁ దనవంశమువారికి వివాహములు జరుపవలయు నని రేచఁడు వర మడిగెనఁట ! ఆవరము నొసంగి చెవిరెడ్డి వానిని బలియిచ్చి యాధనము గైకొనియెనఁట ! పదంపడి యాతం డచ్చట సర్వపాపఘ్నముగా శివాలయంబు నిర్మింపించి శివప్రతిష్ఠ గావించెనఁట ! ఈ వృత్తాంతము నంతయు విని యోరుగంటి నేలుచుండిన గణపతిదేవమహారాజు చెవిరెడ్డిని రప్పించి యాతని యసహాయశూరత్వమునకు

మెచ్చుకొని యాచమనిగంటిరాజ్యములోఁ జేరిన లక్కసీమను, గజహయాదులను, కల్కితురాయిని, కిరీటమును, కాలికి గండపెండేర మసెను బిరుదాభరణములను, ఛత్రచామరములను, బంగారుపూఁతపని గలయొకచాకలికత్తిని బహుమతిగా నొసఁగి, పిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయఁ డను పౌరుషనామమిచ్చి పంపించెనఁట! ఆకత్తి యిప్పటికి సంస్థానములోఁ బూజింపఁబడుచున్నదఁట!

ఇది వేంకటగిరిరాజులవంశచరిత్రమును వ్రాసిన గ్రంథకర్తల యొక్క నవీనకల్పన మని ఘంటాపథముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇదివఱకుఁ బద్మనాయకచరిత్రమునందును, వెలుగోటివారివంశావళియందును, రావువంశీయుల చరిత్రమునందును వ్రాయఁబడిన గాథలకుఁ బ్రత్యక్షవిరుద్ధముగా నున్నది. ఆగ్రంథములలోని యాసందర్భము లైనగాథలను జూచి వీరిట్టి నవీనకల్పనకు వెనుదీయరైరి. హేమాద్రిరెడ్డి ధనమును బాఁతిపెట్టి శిలాశాసనము వ్రాయించె ననునది వీరు కల్పించిరి. చెవిరెడ్డి బీదవాఁడై గోయఁగంటిలో వీరభటుఁడై కొన్ని దినములు గడపె నని పూర్వగాథలలో నున్నది.

"ఉ. అంత నకించనార్తిరి మహాబలుఁ డప్పుడు చేరిసీమలో
వింతగ నింపుసొంపెసగఁ వేములు నామనగంటిలోపలన్
పంతము మీఱఁ సోదరులపాటిని వాఁటకుఁ బిన్నపెద్దయై
కొంతివహించె నచ్చటను గోరికఁ దా వ్యవసాయసాయతిన్."

అని వేంకటగిరివంశావళి గ్రంథమున వ్రాయఁబడినది. "అట్టి వ్యవసాయమునకుఁ బాలికాఁపుగా రేచఁ డనునొక పంచముని నిర్ణయించి యుంచెను. నిత్యము వానికి నియోగింపఁదలఁచినపనులు నిర్ణయించి చెప్పుచుండును." అని రావువంశీయులచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడి యున్నది. చెవిరెడ్డి యాపతిని రేచఁడు నాగభైరవునిగుడికడ నున్న యొకపొలమును దున్నుచుండఁగా నాగఁటికిఁ దగిలి యొకశాసనము గనుపట్టె ననిమాత్రమే చెప్పఁబడినది. చెవిరెడ్డి యాశాసనమును జదివి రేచనితో రెంకులఁటుల ధన మున్నదని చెప్పి నట్టుగా పద్మనాయకచరిత్రములో నీక్రింది పద్యములో:—

"చ. కనుఁగొని వచ్చి రేచఁ డతికౌతుకమొప్పఁగ రక్షిసన్నిధిన్
వినుతవిధేయుఁడై యపుడు వేడుకమీఱఁగ విన్నవింపఁగా
ఘనుఁ డరుదెంచి చూచి కుతుకంబున సొంతముగాఁ బఠించి తా
ననియెను రెండులక్షలపదార్థము లుండెనటంచు వానితోన్."

అని వ్రాయఁబడినది. కాని వేంకటగిరివంశావళిలో:—

"గీ. కదురయాంబున రేచనిఁ గాంచి యచట
గంటె నవలక్షవిత్తంబు గలదు నరుని
బలి యొసఁగి దీనిఁ గైకొనవలయు ననుచు
వ్రాసియున్నది నెక్కు వీశాసనమున."

అని రేచనితోఁ జెవిరెడ్డి చెప్పినట్లు భేదముగా నున్నదిగాని హేమాద్రిరెడ్డి ప్రశంస యెవ్వ రెత్తియుండలేదు. రేచఁడు మూఁడువరములు గోరినట్లు పద్మనాయకచరిత్రమునందును, నాలుగు వరము లిచ్చినట్లు వేంకటగిరివంశావళి యందును జెప్పఁబడి యుండఁగా వేంకటగిరిరాజులవంశచరిత్ర మను నీ నూతనగ్రంథమున నొక్కవరమే పేర్కొనఁబడి యున్నది. తక్కినవరముల సంగతులు సామిరెడ్డి, ఎఱ్ఱిక్కసాని శాసనములవలన నసత్యములుగ తేఁటపడినవి గనుకను, వారియిండ్ల వివాహములు జరుగునప్పుడు మాలవాండ్రకుఁగూడ వివాహముచేయు నాచారము ఇప్పటికిఁగూడ జరుగుచున్నది గనుక నీవివాహవరమును మాత్రమే పేర్కొని రేచనిపేరిట రేచెర్లగోత్రముఁ బెట్టుకొనుట మొదలగునవి విడిచిపెట్టవలసి వచ్చినది. కాకతిగణపతిదేవరాజు చెవిరెడ్డిని సన్మానించిన తరువాత,

"క. వాఁడాదిగ సుకవీంద్రులు
వేడుక భేతాళుఁ డనుచు వేమఱు బిలువన్
బోఁడిమి నుతింప విమతుల
గోడక యువ్విభుఁడు ధాత్రి నొగిఁ జెలువొందెన్."

అని చెప్పఁబడి యుండఁగా నూతనగ్రంథమునందు భేతాళనాయఁ డని గణపతిదేవుఁడు బిరుదనామ మొసంగె నని చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్టి గ్రంథము

లందుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లైన విషయము లనేకములు గలవు. ఇదివఱ కున్న వేంకటగిరివంశావళి మొదలగు గ్రంథములలోని గాథలు చరిత్రాంశములకు విరుద్ధములుగ నున్నప్పుడు విశ్వసింపకపోయిన భంగములేదుగాని యా గాథలను మార్చి వేఱువిధముగఁ జెప్పుటకుఁ గారణమేమి? పద్మనాయక చరిత్రములో మూలపురుషుఁ డాదిజగన్నాథరావని చెప్పఁబడియుండఁగా హేమాద్రిరెడ్డి యని నూత్నగ్రంథమునఁ జేర్కొనియున్నారు. చెవిరెడ్డి తండ్రి పోలిరెడ్డియని,

"క. అపరమపావనాన్వయ
దీపకుఁడై పోలిరెడ్డి ధృతి జనియించెన్
ఆపుణ్యగుణవరేణ్యుం
డేపునఁ జెవిరెడ్డిఁ గనియె నిల వినుతింపన్."

అని పద్మనాయక చరిత్రమునఁ గానంబడుచున్నది.

ఆదిజగన్నాథరావు పోలిరెడ్డి నామములుగాని, హేమాద్రిరెడ్డి నామముగాని, రేచెర్లనామిరెడ్డి ఎఱ్ఱక్కసాని శాసనములలోఁ గానరావు. ఇవన్నియు నటుండనిచ్చి యొక్క విషయమును విమర్శించి చూతము. చెవిరెడ్డికి బేతాళనాయఁ డను బౌరుషనామమును గణపతిదేవుఁ డెప్పు డొసంగెనో విమర్శించి తెలిసికొను టత్యావశ్యకమై యున్నది. ఎఱ్ఱక్కసాని శాసనము నాఁటికి అనఁగా క్రీ. శ. ౧౨౦౫దవ సంవత్సరమునాఁటికి ఎఱ్ఱక్కభర్త బేతిరెడ్డి యనియే చెప్పంబడి యుండుటచేత నంతకుఁ బూర్వమే యీ వృత్తాంతమంతయు నడచి యుండవలయునుగదా. చెవిరెడ్డియొక్క యిట్టి ప్రసిద్ధకృత్యముల నేనిని ఎఱ్ఱక్క తన భర్తను వర్ణించు సందర్భమున వర్ణింపకుండుటకుఁ గారణ మేమి? మఱియు వితరణకర్ణ, శౌచగాంగేయ, సత్యరత్నాకర, దుష్టజనభీకర, పరలక్ష్మీవిజేశ్వర యను బిరుదములను బేతిరెడ్డి వహించియుండెనని యామె శాసనమునుబట్టి దెలియుచున్నది గదా! ఇట్టి వితరణకర్ణుఁడు, శౌచగాంగేయుఁడు, దోర్బలభీముఁడు, రణరంగరాముఁడు, శౌర్యసంపన్నుఁడు నైన బేతసదండనాథుఁడు తా నైశ్వర్యసంపన్నుఁడై యుండియు, ప్రభువై యుండియు, తుచ్ఛధనమునకై తనయందు భక్తి విశ్వాసములు

గలిగి యనేక సంవత్సరములుగాఁ దనచేఁ బోషింపఁబడుచు తన్నుఁ బలి యిచ్చి ధనము గైకొను మని చెప్పునంతటి విశ్వాసపాత్రుని రేచఁ డనువానిని క్షుద్రదేవతల ప్రీతికై సంహరించె ననుమాట విశ్వసించుట కెంతమాత్రము నొప్పి యుండలేదు. ఎఱ్ఱక్కసానిశాసనము నాఁటికి గణపతిదేవుని పరిపాలనము ప్రారంభమై పది సంవత్సరము లయ్యెను. ఈలోపలనే బేతిరెడ్డి యను బేతాళనాయనికి గణపతిదేవునివలన సమ్మానములు గలిగి నైబిరుదములు వహించుట తటస్థమయ్యె నని చెప్పవత్తురేమో? అదియు విమర్శింతము. ౧౨౦౭వ సంవత్సరమున బేతిరెడ్డి కలంకరింపఁబడిన బిరుదములు ౧౨౦౨వ సంవత్సరమున నామిరెడ్డిగూడ వహించి యుండెను. వెలుగోటివంశచరిత్రకారులు నామిరెడ్డి బేతిరెడ్డి కన్న యని యూహించుచున్నారు. కాఁబట్టి నైకార్యములకు బిరుదములకు నెట్టిసంబంధము లేదు. నామిరెడ్డినామము బేతిరెడ్డికి నామాంతర మని చెప్పుటకు వలను గాదు. నామిరెడ్డి భార్య నైతాంబ యని చెప్పఁబడినది గాని యెఱ్ఱక్క యని చెప్పఁబడి యుండలేదు. వాదముకొఱకు నామిరెడ్డి బేతిరెడ్డి కన్న యనియే యొప్పుకొందము. అతఁడు వహించిన బిరుదముల చేతను జ్యేష్ఠుఁ డగుటచేతను ౧౨౦౨వ సంవత్సరమున నామనగల్లు ప్రాంత దేశము నతఁడే పరిపాలించుచుండె నని చెప్పక తప్పదు. అన్న పరిపాలనము చేయుచుండ తమ్మునికిఁ గిరీటమునిచ్చె ననుట యసందర్భము గాదా. వాస్తవముచేత నామనగంటిప్రభువులు కిరీటాధిపతులు గారు. కిరీటాధిపతు లని యొకవేళ నంగీకరించినను జ్యేష్ఠుఁడు పరిపాలనము సేయుచుండఁగాఁ గిరీట మొసంగె ననుట ధర్మవిరుద్ధము. అప్పటికి నామిరెడ్డిగూడ మృతి నొంది యుండవచ్చు నని చెప్ప సాహసింపవచ్చును. అట్లయినచో జ్యేష్ఠునిరాజ్యముతోఁగూడ కిరీటాదిరాజచిహ్నములు తమ్మునికి సంక్రమింపక మానవు. అట్టి కిరీటాది రాజచిహ్నములను వహించి యుండఁగా మరలఁ గిరీటము నొసంగ నవసరము లేదు. ఎఱ్ఱక్కసానిశాసనమున నామె భర్తయొక్క వీర్యవితరణాదిగుణగణంబు లభివర్ణింపఁ బడియెను గాని యతఁడు కిరీటాధిపతి యని యభివర్ణింపఁబడి యుండలేదు. మఱియు,

"శ్లో. రాజత్కీర్తే ర్గణపతినృప స్యాఖిలోర్వీశమూడా
రత్నవ్రాతద్యుతితతిసముద్భాసితాఙ్ఘ్రిద్వయస్య
సన్మర్యాదానిరతనిఖిలక్ష్మాజనే వర్తమానే
రమ్యే రాజ్యే విపులసుఖదే ప్రోన్నతస్య ప్రహర్షైః."

సమస్తభూపతుల కిరీటరత్నకాంతులచేఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁబడిన పాదయుగ్మము గలిగి ప్రహర్షముచే నిండియున్న గణపతిదేవుని రాజ్యకాలమున అని మాత్రము చెప్పిన తరువాత నామెదానధర్మమును గూర్చి ముచ్చటింపఁ బడియెను. అంతియగాని తన భర్తయైన బేతిరెడ్డి గణపతిదేవచక్రవర్తివలన విశేషరాజ్యవైభవములను గిరీటమును దక్కుంగల యాయుధ విశేషంబులను బడసినట్లు చెప్పియుండలేదు. ఇంక నామిరెడ్డి శాసనమున గణపతిదేవచక్రవర్తి వర్ణింపఁబడిన పిమ్మట,

"శ్లో. తస్య ప్రసాదా త్పృథువైభవస్య
పృథుప్రదానస్య విభోః పృథుశ్రీః
నామః కృతి స్తుత్యగుణాభిరామః
కాచామ్బికానూను రనూనసత్త్వః."

అని గణపతిదేవునియొక్క ప్రసాదముచేతనే యధికవైభవమును, అధికసంపదయును, మొదలగువానిం బడసినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది. ఇట్లే మొదటి శాసనమునఁ బ్రతాపరుద్రునిప్రసాదముచేత నామిరెడ్డి యైశ్వర్యమును బొందెనని చెప్పఁబడి యున్నది. ఏతత్ప్రసాదవైభవముచేతనే నామిరెడ్డి పిల్లలమఱ్ఱి గ్రామంబునఁగట్టించిన కామేశ్వరకాచేశ్వర నామేశ్వర దేవాలయంబు లేకశిల నగరంబునఁ బ్రతాపరుద్రుండు నిర్మింపించిన యాలయత్రయంబుచందంబున నత్యున్నతములై లోకోత్తరశిల్పంబులో గురువిందశిలామయములై వెలయుచున్నవి. ఎఱ్ఱక్కసానిశాసనము నాఁటికి బేతిరెడ్డి మరణమునొందియుండుటచేతనే యామె తనయత్తింటివారియొక్కయుఁ బుట్టినింటివారియొక్కయు వంశాభివర్ణనముగావించి తన ధర్మములనుగూర్చి చెప్పుకొనుట తటస్థించినది. ఈవిష

యము లన్నిటిని జూచి విమర్శించినప్పుడు చెవిరెడ్డిగాథ విశ్వాసపాత్ర మైనది గాదని నిష్పక్షపాతబుద్ధిగలవారికి బోధపడక మానదు.

ఈగాథల నన్నిటిని విడిచిపెట్టి వెలుగోటివారివంశవృత్తమునం జెప్పఁబడిన పురుషులయొక్క కాలనిర్ణయాదివిషయములనుబట్టి చూచినను, ఏతచ్చరిత్రములోని పురుషులనుగూర్చి వ్రాయంబడిన యసందర్భవాక్యములనుబట్టి చూచినను, బేతిరెడ్డి వేంకటగిరి, మైలవరము, పిఠాపురము, బొబ్బిలి, జటప్రోలు సంస్థానాధిపతులకు మూలపురుషుం డనుసిద్ధాంతము నిలువఁ జాలదు.

బేతిరెడ్డి మూలపురుషుఁడు కాఁడు

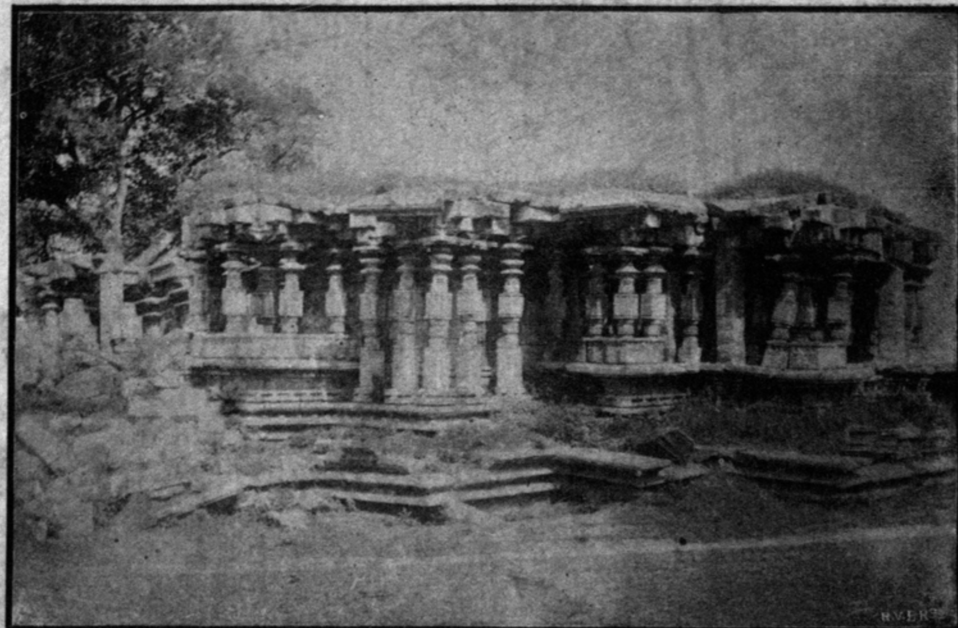
వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునందుఁ బిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయనికి "దామానాయఁడు, ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు, రుద్రనాయఁడు," అను ముగ్గురుకొడుకులు గలరనియు, వారిలోఁ జ్యేష్ఠుఁ డైన దామానాయనికి "౧ వెన్నమనాయఁడు, ౨ సబ్బినాయఁడు, ౩ పెద్దన్న, ౪ బ్రహ్మనాయఁడు, ౫ పేర్నీఁడు, ౬ నార్నీఁడు, ౭ మల్లినీఁడు" అను పుత్త్రులు గలరనియు నుదాహరింపఁబడియెను. శ్రీనాథకవిరాజప్రణీత మైన పల్నాటివీరచరిత్రమున బేతినాయనికి దొడ్డనాయఁడును, అతనికి "పెద్దన, బ్రహ్మనాయఁడు, పేర్నీఁడు, నార్నీఁడు, మల్లినీఁడు" అను నేవురుపుత్త్రులు గలరనియు, వ్రాయంబడియున్నది. రేచెర్ల బేతినాయనినామమునుగాంచి భ్రమించియో, పల్నాటివీరులలో సుప్రసిద్ధుఁ డైన బ్రహ్మనాయఁడు వెలుగోటివారివంశములోనివాఁడే యైయుండునన్న సంపూర్ణవిశ్వాసముచేతనో, పల్నాటివీరులకాలముం దెలిపెడి చరిత్రాంశము తెలియంగమిచేతనో, మఱి యేమికారణముచేతనో, పిల్లలమఱ్ఱిబేతాళనాయని వంశమును పల్నాటిబేతినాయనివంశమును నొక్కటిగఁ జేసి బేతిరెడ్డియే బేతాళనాయఁ డని హేత్వాభాసములతో సిద్ధాంతము చేసియున్నారు.

బ్రహ్మనాయనితండ్రి దొడ్డనాయఁ డని పల్నాటివీరచరిత్రమునం జెప్పఁబడియుండుటచేతను, పిల్లలమఱ్ఱిబేతాళనాయనికొడుకులలో దొడ్డనాయఁ డనువాఁడు లేకుండుటచేతను, సంబంధమునకుఁ జిక్కుఁ గలుగఁగా బేతాళనాయనిపుత్త్రులలో దామానాయఁడు జ్యేష్ఠుఁ డగుటంజేసి దొడ్డనాయఁ డని

పిలువఁబడుచుండవచ్చునుగాన, నతనికి దొడ్డనాయఁడని నామాంతర ముండ వచ్చు నని సమాధానముఁ జెప్పి సమర్థింపఁ జూచుచున్నారు. రేచెర్ల బేతిరెడ్డి బేతాళనాయఁడని చెప్పుటచేత మఱియొక చిక్కు తటస్థ మయ్యెను. బేతిరెడ్డికి మల్లారెడ్డి యనుపుత్త్రుఁడు కలఁడని బేతిరెడ్డి భార్యశాసనములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అప్పుడు మల్లానాయునికి దామానాయఁడని నామాంతర ముండ వచ్చు నని సమర్థింపఁ జూచుచున్నారు. ఈ యంతలబొంతలమాటిసంబంధము వలన బేతిరెడ్డికొడుకు మల్లారెడ్డి కొందఱకు మల్లానాయఁడు గాను, మఱికొంద ఱకు దామానాయఁడు గాను, ఇంకకొందఱకు దొడ్డనాయఁడు గాను, వెలు గోటివంశచరిత్రకారులకు "మల్లానాయఁడు, దామానాయఁడు, దొడ్డనాయఁ డు' అను త్రిస్వరూపము లేకరూపముగాను గన్పడఁజేయుటచే యవతార ములఁగాంచి కడగండ్లపాలు గావలసి వచ్చినది. పోనిండు. ఆగ్రంథకర్తల యభీష్టానుసారముగానే మల్లానాయఁడే దామానాయఁ డనుకొందము. అట్లై యిన నెల్లుట్ల సానిశాసనము నాఁటికి మల్లానాయఁడు దామానాయఁడు అను దొడ్డనాయనికి సంతానము లేదని యెల్లుట్ల సానిశాసనమునుబట్టి స్పష్టమేగదా! అనఁగా క్రీ. శ. ౧౨౦౮వసంవత్సరము నాఁటికి దొడ్డనాయునికి సంతానము జనింప లేదు. ఒకవేళఁ బుట్టినాఁడని యూహించినను శిశువై యుండవల యును గదా. బ్రహ్మనాయనికాలము మనము తెలిసికొన్నచో యథార్థస్థితి బయల్పడక మానదు. పల్నాటిప్రభు వయిన యలుగురాజుపుత్త్రిలలో మలి దేవరాజుపక్షమునుబూనిన బ్రహ్మనాయనికిని నలగామరాజుపక్షమునుబూనిన నాగాంబ యనిమెడు నాయకురాలికిని ఘోరయుద్ధముజరిగె ననుట పల్నాటి వీరచరిత్రమువలనఁ బ్రసిద్ధ మగుచున్నది. ఈయుద్ధము క్రీ. శ. ౧౧౭౬– ౧౧౮౨ సంవత్సరముల నడుమ జరిగె నని యనేకచరిత్రాంశములను బట్టి నిర్ధారింపఁబడుచున్నది. పల్నాటివీరచరిత్రమునఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు నలగామ రాజునకు యుద్ధకాలమున వేయిగుఱ్ఱముల నంపె ననియు, ధరణికోట రాజైన భీమరాజునకు వర్తమాన మంపెననియు, అతనికొడుకు రెండవకేతరాజు రాయ బారము వహించె ననియు, నలగామరాజునకు సాగిపోతరాజు సాహాయ్యముఁ

జేసె ననియు, కళ్యాణపురిబిజ్జలునికొడుకు వీరసోమేశ్వరుని కూఁతును మఱి దేవరాజునకిచ్చి పెండ్లిచేయఁబడె ననియు చెప్పఁబడి యున్నది. హోసల రాజయిన రెండవ వీరబల్లాలుని నామమును, వెలనాటి చోడగొంకరాజు నామమును ఉదాహరింపఁబడినవి. వీరందఱును గొంచెమించుమించుగా సమకాలికులై యున్నారు. వీరిలోఁ గోటకేతరాజు ౧౧౫౭వ సంవత్సరమునఁ బరిపాలనము వహించినవాఁడు గావునఁ బల్నాటివీరులయుద్ధకాలమున నితనితండ్రి భీమరాజు ధరణికోటలోఁ బరిపాలనము సేయుచుండెను. కేతరాజు బ్రహ్మనాయనికడకు రాయబారము గొనిపోయెను. బిజ్జలునికొడుకు వీరసోమేశ్వరుఁడు మృతినొందినతరువాతనే పల్నాటియుద్ధము జరిగె నని చెప్పఁబడినందునను, వీరసోమేశ్వరుఁడు ౧౧౭౬వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనముఁ జేసినందునను, పల్నాటియుద్ధము ౧౧౭౬ - ౧౧౫౭ సంవత్సరములకు నడుమ జరిగె ననుట కే సందేహమును లేదు. ఇంత యేల? మొదటిప్రతాపరుద్రుఁడు నలగామరాజునకు సైన్యమునంపె నని చెప్పఁబడియుండుటచేత ౧౧౯౬ వఱకుఁ బరిపాలనము చేసిన ప్రతాపరుద్రునితో బ్రహ్మనాయఁడు సమకాలికుఁ డనుట స్పష్టముగదా. ౧౨౦౮ దవ సంవత్సరమునాఁటికి బ్రహ్మనాయనితండ్రి యగు దొడ్డనాయఁడనెడు దామనాయఁ డను మల్లానాయనికి సంతానమే లేకయుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్రునితో సమకాలికుఁ డగు తనతాత యైన బేతినాయనితో బ్రహ్మనాయఁ డెట్లు సమకాలికుఁ డయ్యెను? ఆయుద్ధమునాఁటికిఁ గోడలిలోఁ గాఁపురము సేయుచున్న కొడుకుగూడ బ్రహ్మనాయనికిఁ గలఁడు. అనఁగాఁ బ్రపితామహుఁడు, పితామహుఁడు, మనుమఁడు, వయసువచ్చినమునిమనుమఁడు నేకకాలమున నున్నవారని చెప్పవలసి వచ్చును. ఇది యెంతయు నసంబద్ధముగా నున్నదికదా? బేతాళనాయఁడు గణపతిదేవునివలన సత్కారములను బొందకపూర్వమే బ్రహ్మనాయఁడు మొదటిప్రతాపరుద్రునికాలమున జరిగిన పల్నాటియుద్ధములో విజయము గాంచినట్లు బోధయగుచున్నదిగదా? పల్నాటివీరచరిత్రములో బ్రహ్మనాయనితండ్రి దొడ్డనాయఁడు యుద్ధమునాఁటికిఁ జనిపోయె నని చెప్పఁబడియున్నది. ౧౨౦౮ దవసంవత్సరములో నెల్లూరు...

శాసనములో నభివర్ణింపఁబడి బ్రదికియున్న యామెపుత్త్రుఁడు మల్లానాయఁడనెడు దొడ్డనాయఁడు ముప్పదిసంవత్సరములకుఁ బూర్వమే మృతినొందవలసినదురవస్థపట్టినదిగదా! ఆయాగ్రంథములలో నుండువిషయములను విచారింపక కల్పితగాథలను బట్టుపొగడ్తలను నమ్మి వంశవృత్తములను గూర్చినచోఁ జరిత్రకారులు తప్పక పరిహాసపాత్రులు గాక మానరు. కాఁబట్టి తేలినపర్యవసాన మేమనఁగా, వెలుగోటివారివంశచరిత్రమును, తద్వంశవృత్తమును చరిత్రమునకు విరుద్ధముగాఁ గూర్పఁబడియున్నవనియు, వానిని సంస్కరింపించుకోవలసియున్నదనియు స్పష్టమగుచున్నది. రేచెర్ల పిల్లలమఱ్ఱి బేతిరెడ్డి వేంకటగిరి, పిఠాపురము, మైలవరము, జటప్రోలు, బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతులకు మూలపురుషుఁడు కాఁడనియు, పల్నాటివీరుఁ డైనబ్రహ్మనాయఁ డీపిల్లలమఱ్ఱి బేతిరెడ్డికి మనుమఁడు గాఁడనియు, ఈబేతిరెడ్డికి మల్లారెడ్డి యనుకొడు కొక్కఁడే గలఁడనియు, సిద్ధాంత మగుచున్నది. వెలుగోటివారిపూర్వు లయిన యనపోతానాయఁడును, మాధవనాయఁడును, వారిశాసనములలో వెన్నమానాయని నుండియే తమపూర్వులను జెప్పుకొని యున్నారుగాని పిల్లలమఱ్ఱిబేతిరెడ్డిని మూలపురుషునిగాఁ జెప్పికొనియుండలేదు. సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు సయితము తన సింగభూపాలీయమున రగవతిరములోని దాచినాయుని మొదలుకొని వంశజాలను వర్ణించెనుగాని సుప్రసిద్ధు లయిన బేతిరెడ్డిమొదలగువారి నెవ్వరిని చేర్కొనియుండలేదు. ఇప్పటివారికంటె వారు ప్రాచీనులుగనుక వారికీగాథల పూర్వోత్తరసందర్భములు చక్కఁగాఁ దెలిసియుండవలయునుగదా? వారేల తమశాసనములందును గ్రంథములందును సుప్రసిద్ధవంశజాల నభివర్ణింపక మౌనధారణము గలిగియుందురు?

సహస్ర స్తంభ మంటపము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

కాకతీయాంధ్రులు.

శ్రీ రుద్రదేవమహారాజు.

(క్రీ. శ. ౧౧౪౦ మొదలుకొని ౧౧౯౬ వఱకు)

కాకతిప్రోలరాజునకుఁ బిమ్మట నతని పెద్దకుమారుఁడైన రుద్రదేవుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెనుగాని యెప్పటినుండి యాతని పరిపాలనము ప్రారంభ మయ్యెనో స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనుట కాధారము గానిపింపలేదు. భావి పరిశోధనమున సత్యము తేటపడునంతదనుక క్రీ. శ. ౧౧౪౦ దవసంవత్సరమునకుఁ గొంచె మీవలఁగాని యావలఁగాని రుద్రదేవుని పరిపాలనము ప్రారంభ మైయుండు నని చెప్పవచ్చును. ఈరుద్రదేవుఁడే చరిత్రమున మొదటిప్రతాపరుద్రుఁ డని పేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పరాక్రమమునందు తండ్రినిసయితము మించినవాఁడై అధికసామర్థ్యముతో నతఁ డేర్పరించిన పునాదులపైఁ ద్రిలింగ్యసామ్రాజ్యభవననిర్మాణమును గావించి సుస్థిర మైన యశమును సంపాదించెను. ఇతని చరిత్రమును సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ జాలినన్ని సాధనములు గానరావు గాని కొంత చరిత్రమును దెలిసికొనుటకు నతని శాసనములు రెండుమూఁడుమాత్రము తోడ్పడుచున్నవి. అందనుమకొండశాసనము ప్రధాన మైనది. ఇయ్యది. శా. శ. ౧౦౮౪ వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీ. శ. ౧౧౬౨వ సంవత్సరమున రుద్రదేవునిచేతనే వ్రాయింపఁబడిన ప్రధానశాసనముగా నున్నది. ఈశాసనమునందు రుద్రదేవుఁడు తన తాతయైన త్రిభువనమల్లునకుఁ బూర్వమునందుండిన తన వంశపురుషుల నెవ్వరనింజేర్కొని యుండలేదు. తనతండ్రియుఁ దానును జయించిన రాజులను గొంద

ఏడవప్రకరణము.

పలనాటివీరచరిత్రము.

మొదటిప్రతాపరుద్రునకు సమకాలికు లయిన పల్నాటివీరులచరిత్రమును సంగ్రహముగా నీప్రకరణమున వివరింపఁబోవుచున్నాఁడను. పండ్రెండవశతాబ్ద ప్రారంభమునఁ బల్నాడు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తులకు సామంతులుగ నుండిన హైహయవంశజు లయిన కళచుతిరాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను.[1] బిరుదాంకరుద్రుఁ డను నామాంతరముగల చాగిబేతరాజు పల్నాటికిఁ బ్రభువై భూలోకమల్లుఁ డను పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తికిఁ గప్పము గట్టుచుండె నని మొదటిప్రకరణమునఁ జెప్పియున్నాఁడను.[2] ఇతఁడు కామనూరుగ్రామవాస్తవ్యుఁడు ఋగ్వేదపదపాఠియు నగు సోకబ్రాహ్మణునిచే మాధవిపట్టణమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన త్రిమూర్తిదేవాలయమునకు శా. శ. ౧౦౫౧ సౌమ్యసంవత్సరము (క్రీ. శ. ౧౧౨౯-౩౦) దానశాసనమును వ్రాయించెను. ఇందుఁ జెప్పఁ

---

1. పల్నా డనునది గుంటూరుజిల్లాలో నొకతాలూకా యైయున్నది. ఇయ్యది కృష్ణానదీదక్షిణతీరమున సముద్రమునకు నించుమించుగా ౧౩౦ మైళ్లదూరములో నున్నది. ఈసీమకు నుత్తరమునకు బడమటను ౭౫ మైళ్ల పొడవునఁ గృష్ణానది ప్రవహించుచున్నది. దీని దక్షిణభాగము కొండలచేతను దట్టములయిన యడవులచేతను నావరింపఁబడి యున్నదిగాని తూర్పునఁ జిట్టడవులు మాత్రమే వ్యాపించి యున్నవి. దీనియొక్క వైశాల్యము ౧౦౪౦ చదురపుమైళ్లుండును. నాగులేఱు, చంద్రవంక, యనునదులు దీనిగుండఁ బ్రవహించుచున్నవి. ఈభూప్రదేశము చరిత్రకాలమునకుఁ బూర్వమునుండియుఁ బ్రఖ్యాతి వహించి యున్నది. ఇది మొదట నాగులకు నివాసభూమిగ నుండి యాంధ్రభృత్యవంశపురాజుల పరిపాలనకాలమునఁ బల్లవులచే నాక్రమింపఁబడి పల్లవనా డనిపేరు పొంది తరువా తపలనా డనియు,పల్నా డనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. చరిత్రాంశముల నెఱుంగమి కొంద ఱాంధ్రకవులు పల్లెనాడని గ్రంథములు వ్రాసిరి. తక్కిన వ్యుత్పత్తు లంతగాఁ బాటింపఁదగి లేదు.

2. ఆంధ్రులచరిత్రము రెండవభాగము మొదటిప్రకరణము 14-15 పేజీలను చూడుఁడు.

బడిన మాధవిపట్టణము గురివిందస్థల మనియు గురిజాల యనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. పల్నాటిలోని మాచెర్లగ్రామములోని చెన్నకేశవస్వామి దేవాలయములో నింకొక శాసనము పండ్రెండవశతాబ్దప్రారంభమునాఁటిది గలదు. పల్నాటికి రాజధాని యగు మహాదేవిచెటాకము (మాచెర్ల) లో నొకానొక యాదిత్యునిచే నాదిత్యేశ్వరదేవాలయము నిర్మింపఁబడినది. చంద్రకులమునందు జనించిన కార్తవీర్యార్జునుని వంశమునందుఁ బుట్టిన హాగిబేతరాజు నలుగురు కుమారులలోను రెండవవాఁ డగు వీరకామునికుమారుఁడు బేతరాజు దీనికి భూదానము చేసియుండెను. హైహయవంశజు లయిన యీరాజులు పండ్రెండవ శతాబ్దప్రారంభమునందుఁ బల్నాటికిఁ బ్రభువులై పరిపాలించుచున్న విషయము వాస్తవ మని యీశాసనములంబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. ఈరాజుల యొక్క చరిత్రమే పల్నాటివీరచరిత్ర మను పేరఁ బెక్కండ్రు తెలుఁగుకవులచే ద్విపదరూపమున వ్రాయఁబడి యాంధ్రదేశమునఁ బఠింపఁ బడుచున్నది. ఈగ్రంథమున ననేక పాఠాంతరములు గలవు.[1] ఈగ్రంథములన్నిటిలో శ్రీనాథకవి ప్రణీత మైనదని చెప్పఁబడు గ్రంథము మాత్రము ప్రాచీనమైనదిగఁ దోఁచుచున్నది. పాఠాంతర భేదములను విడిచి నేను గ్రహించిన కథాసారమును మాత్రమే యిందు వివరింపఁబోవుచున్నాఁడను. ఉత్తర హిందూస్థానమునఁ జాలమాచాపురి యనుపట్టణము గలదు. దానికి జంభనాపుర మని నామాంతరము గలదు. ఆపట్టణమును గార్తవీర్యార్జునునకు నేఁడవతరమువాఁడైన యనుగురాజేలుచుండెను. కార్తవీర్యార్జునుఁడు చేసిన పాపములు తన్ను బాధింపఁగా ననుగురాజు విదగ్ధులగు విప్రవర్యుల యాలోచనము గైకొని జీడినూనెగడ్డలుధరించి తనసైన్యముతోను, తనమంత్రులతోను, తనధనము

1. పల్నాటివీరచరిత్రమును శ్రీనాథకవి, కొండయ, మల్లన, బలరామశెట్టి, మూడిగొండవీరభద్రకవి, మొదలగువారు రచించియున్నారు. వీరిలో శ్రీనాథుని గ్రంథము ప్రాచీనము. ఈశ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధాదిమహాకావ్యములను రచించిన కవిసార్వభౌముఁడే యని చెప్పుచున్నారుగాని, యాగ్రంథములోని వ్యాకరణదోషములను వీక్షించినచో నీగ్రంథ మామహాకవివిరచితము కాదేమో యని సందియము కలుగుచున్నది. మూడిగొండవీరభద్రకవి గ్రంథము క్రీ. శ. ౧౭౬౨వ సంవత్సరమున రచింపఁబడినదిగాన నవీనము, ఇది పద్యకావ్యము. పాఠాంతరభేదము లనేకములు గలవు.

తోను, తనకుటుంబముతోను, తనకులదేవతలతోను, స్వరాష్ట్రమును విడిచి పాప పరిహారార్థమై తీర్థయాత్రలు సేయఁగోరి నానా క్షేత్రంబుల కరుగుచు పుణ్యనదులలో మునుంగుచు నాంధ్రదేశమునకు వచ్చి యమరావతికడఁ గృష్ణానదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లనిజీడినాని గుడ్డలు తెల్లనివాయెనఁట! ఇట్లు తెల్లనగు నని బ్రాహ్మణోత్తములు చెప్పుటవలననే యనుఁగురాజు స్వదేశమును విడిచి యీదేశమునకు రాఁగలుగుట తటస్థమైనదఁట! 1 ఈదేశమునకువచ్చి యనుఁగురాజు వెలనాటిరాజవంశములోఁ జేరిన యొకకన్యను వివాహముఁ జేసికొనియెనఁట! ఆమె పేరు మైలమదేవి. చందవోలురాజధానిగ వేంగీదేశమును రాజప్రతినిధిగనుండి పరిపాలనముసేయు మైలమదేవితండ్రి కూఁతునకుఁ బల్నా డరణముగా నొసంగినందున ననుగురాజు గురిజాల రాజధానిగఁ బల్నాటి కధిపతియై ప్రజాపరిపాలనము సేయుచుండెనఁట ! ఇతనికి రేచెర్ల బేతినాయనికొడుకు దొడ్డనాయఁడు మంత్రిగ నుండెను. అనుగురాజునకు మైలమదేవి, వీరవిద్యాదేవి (విజ్జలదేవి,) భూరమాదేవి యను ముగ్గురు భార్యలు గలరు. 2 వీరిలో మైలమదేవికి నలగామరాజును, వీరవిద్యాదేవికిఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు, బాలమల్లదేవుఁడును; భూరమాదేవికిఁ గామరాజు, నరసింగరాజు, ఝట్టిరాజు, పెరుమాళ్లరాజును జనించిరి. వెలనాటిరాజులు శూద్రుల మని చెప్పుకొన్నవారు. కార్తవీర్యార్జునుని సంతతివారయిన హైహయు లయిన గళమురిరాజులు క్షత్రియుల మని చెప్పుకొన్నారు. ఇట్టి వివాహము లాకాలమునం దనేకములు జరుగుచున్నందులకు దృష్టాంతము లనేకములు శాసనములలోఁ గానంబడుచున్నవి. చతుర్థాన్వయసంభవు లయిన

1. హైహయులు చేదిదేశమునుండి వచ్చినవారు. వీరిని గళచురిరాజు లందురు. వీరు చేదిదేశమునమాత్రమేగాక చాళుక్యులకాలమునఁ గొంకణదేశమునం దుండిరి. బుందేలుఖండములోనుండు కాలంజరుకోట హైహయులదే. పదునొకండవశతాబ్దమున గజనీమహమ్మదును, పండ్రెండవశతాబ్దప్రారంభమున మహమ్మదుగోరియు, వీరిపై దండెత్తివచ్చుటచేత నుత్తరమున నున్న హైహయులు దక్షిణమునకు వచ్చిరి.

(2) మైలమదేవికి వీరవిద్యాదేవి యను నామాంతరము గలదని మదిగొండవీరభద్రకవి యురుపురుషార్థులనే వ్యాఖ్యానించెను.

వెలనాటిరాజులతోడి సంబంధముచేతనే హైహయరాజు లనేకులు వేంగీ దేశములో (గుంటూరు, కృష్ణా, గోదావరి మండలములలో) సామంతపదవు లనుభవించి పండ్రెండవశతాబ్దప్రారంభమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిరి. కృష్ణా, గోదావరీ మండలములలోఁ బరిపాలనము చేసిన కోనసీమరాజు లెల్లరును హైహయరాజులే యనియు; పల్నాటిహైహయులును కోనసీమహైహయులును చాళుక్యులు ఈదేశమునుజయించినప్పుడు వారితోఁగాని, గజనీమామూదు, మహమ్మదుగోరీల కాలములోఁగాని, యాంధ్రదేశమునకు వచ్చియుందురు. పల్నాటిలోని శాసనములలోఁ జేర్కొనంబడిన చాగిబేతరాజునకే యనుగురాజను నామాంతరము గలదేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను గాకపోయినను శాసనములోని చాగిరాజకుటుంబములోనివారే యీ యనుగురాజు మొదలగువా రని మనము నిస్సంశయముగా విశ్వసింప వచ్చును. అనుగురాజునకు మొదట సంతానము లేకపోయినదఁట. అంతట క్షత్రియుండైన యనుగురాజు తన మంత్రి యైన దొడ్డనాయనిపుత్త్రుఁ డగు బాదన్నను పెంచుకొనియెనఁట! [1]

పెద్దనాయనిఁ బెంచుకొన్నతరువాతనే మూవురు రాణులయందును రాజునకు సంతానము గలుగుట సంభవించెను. రేచెర్లదొడ్డనాయనికి శీలమ్మ యందు పెద్దనాయఁడు, బ్రహ్మనాయఁడు, సూరినీఁడు, పేరినీఁడు, మల్లినీఁడు, అను నేవురుపుత్త్రులు జనించి పంచపాండవులవలెఁ బరాక్రమవంతులై తేజోధికులై యొప్పుచుండిరి. వారిలో బాదన్న గొప్పరాజు; బ్రహ్మనాయఁడు రాజకార్యధురంధరుఁడును మహావీరుఁడునై యుండెను.

పెద్దనాయని కథ.

అనుగురాజు తన మంత్రి యైన రేచెర్లదొడ్డనాయనిపుత్త్రుఁ డగు పెద్దనాయనిఁ బెంచుకొని యాతనికి వివాహముఁ జేయ నిశ్చయించఁగా నాతనికి క్షత్రియు లెవ్వరుఁ గన్యక నీయకపోయిరఁట! అనుగురాజే దేశదేశంబు

1. బాదన్నకే పెద్దన లేక పెద్దనాయఁ డని నామాంతరము గలదు. పెద్దనాయనియే కొన్ని గ్రంథములందు వక్కాణింపఁబడెను.

లకుఁ బంపఁబడిన దూతలిట్లు క్షత్రియు లెవ్వరును శూద్రునకుఁ గన్యక నిచ్చుట కొడంబడకపోవుటచేత విసిగి వేసారి తుదకు నాంధ్రదేశములోని చందవోలునకు వచ్చిసిరి.[1] అచ్చట నొకబ్రాహ్మణుఁ డనుగ్రహించి వారలకు నొక్కయుపాయము చెప్పెను. క్షత్రియుండైన కృష్ణగంధర్వుని కడకుఁ బోయి పెద్దనదత్తపుత్త్రుఁ డని చెప్పక మాటలాడి యతనికూఁతు రయిన ముక్తలవాంబ నిప్పించి వివాహకార్యము నెఱవేర్చు టుచిత మని యాతఁడు చెప్పెను. ఆయుపాయ మనుకూలముగ నున్నదని భావించి దూతకృత్యమును నెఱవేర్చెడి బ్రాహ్మణులు కంచెర్లనగరమునఁ గృష్ణగంధర్వుని సందర్శించి దత్తస్వీకారము సంగతి నెత్తకయే తమసందేశమును దెలిపిరి. అంతట కృష్ణగంధర్వుఁ డలుగురాజుతోడి బాంధవ్యమున కపరిమితానందమును బొంది పెద్దనకుఁ దన చిన్నకొమార్త యయిన ముక్తలవాంబ నొసంగి వివాహముఁ జేయుటకు సమ్మతించెను. పిమ్మట బ్రాహ్మణులు గుఱ్ఱాల నేతెంచి యాశుభవృత్తాంతము నంతయు నలుగురాజునకుఁ జెప్పి యాతనివలన విశేషబహుమానములను బొందిరి. అటుపిమ్మట నలుగురాజు దైవజ్ఞు లయిన పెద్దలవలన నొక శుభముహూర్తమును నిశ్చయించి బంధుపరివారసమేతముగాఁ గంచెర్లకుఁ దరలిపోయి యాశుభముహూర్తమునఁ బెద్దనకును ముక్తలవాంబకును వివాహమును గావించి పెద్దన నత్తవారింట విడిచి నిజరాజధానికి మగిలి వచ్చిరి. అత్తవారింట నున్నకాలమునఁ బెద్దన తనబావమఱఁదులతో వనవిహారాదిక్రీడావినోదంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుఁ దన యశ్వవిద్యానైపుణ్యమును బరాక్రమమును జూపుచు వారలకుఁ దనపట్ల నసూయ జనింపఁజేయుకార్యములను జేయుచుండెను. ఇట్లుండ వారలకు నితండు శూద్రుం డనియు నలుగురాజు దత్తపుత్త్రుం డనియుఁ దెలియవచ్చెను. ఇయ్యది విన్నతోడనే వారలాగ్రహించి పెద్దనాయునిఁ జంపఁ జూచిరి కాని యెదుర్కొనుటకు సాహసింపఁజాలక యెట్లయిన నాతనిఁ బరిమార్చు నుపాయ మాలోచింపుచుండి రొకదిని

1. చందవోలికి ధనదుపుర మని నామాంతరము గలదు. అనుగురాజును అలుగురాజనియుఁ జెప్పిరి.

ప్రోత్సహింపసాగిరి. అతండును మాయోపాయంబున వానిని గడతేర్చి కుల గౌరవమును నిలుపుకొనవలయు నని యోజించెను. ఇంతవఱకు రాజుల ననేకులం జంపి మదించి యప్రఖ్యాతి గాంచియుండిన గంధర్వాశ్వమును బహుమానముఁ జేసిన నయ్యది వానిం దప్పక చంపు ననియు, అంతటఁ దనకొమార్త ముక్తలవాంబ వానితో సహగమనముఁ జేయు ననియుఁ, అంతటితో వారివలనఁ గలుగఁ బోయెడు నగౌరవమంతయుఁ దొలంగు ననియు నూహించి యతం డాగుఱ్ఱము నల్లునకు బహుమానముఁ జేసెను. తానొకటితలంచిన దైవము వేఱొకటి తలంచు ననునట్లుగా నమ్మహాకార్యమువలనఁ బెద్దన చచ్చుటకు మాఱుగా వారలెల్లరుఁ జచ్చుట సంభవించినది. పెద్దన స్వారిచేయుటయందుఁ గడితేఱిన రాతు గావున నతం డాగుఱ్ఱము నెక్కినతోడనే యది వానియొక్క సామర్థ్యమును దెలిసికొని వానిం గడతేర్చుట యసాధ్యమని భావించి వశవర్తియై వాయువేగమునఁ బఱువిడ సాగెను. అతనిరాక యెప్పటికిని గానరాకపోయినందున నాయశ్వ మతనిం జంపియుండు నని యెల్లవారును నిశ్చయించిరి. తన భర్తమరణమునకు మిక్కిలి దుఃఖించి ముక్తలవాంబ బ్రదుకునం దాస విడిచి భర్తతో సహగమనముఁ జేయఁ దలపోసి తన యభీష్టమును తల్లిదండ్రులకు సహోదరులకునుఁ జెప్పి చితిని పేర్పించి యగ్ని నిడాకొల్పి యందులో దుముక సంసిద్ధురా లయి యున్న సమయమునఁ బెద్దన యాయశ్వంబుతో వాయువేగమున వచ్చి యామెను బట్టికొని పోయి తనప్రక్క నుంచుకొని తన బావమఱఁదులతోడఁ బోరాడి వారలనెల్లర నుక్కడించి యాపట్టణమును నాశనము గావించి మహాపౌరుషమును జూపి పిమ్మటఁ దనపుట్టినయింటికిఁ బోయి తన తల్లిదండ్రులకును బంధుజనంబులకు నమితానందమును గలుగఁజేసి హయారూఢరేవంతుఁ డను మహాబిరుదమును గాంచి పల్నాటివీరులలో సుప్రసిద్ధుఁ డయ్యెను. వీరచరిత్రమునం దీతనిచర్య లత్యద్భుతముగా నభివర్ణింపఁబడినవి.

నల్లకొండ దండయాత్ర.

తిరువాతి దొడ్డనాయఁడు మంత్రిగ ననుగురాజు ప్రజారంజకముగఁ

బరిపాలనము సేయుచుండ నొకనాఁడు దానును తెప్పలినాయఁడు 1. అను వాఁడును, మృగయావినోదార్థము నరణ్యమునకుం జని నల్లకొండ సామీప్యమున బసచేసి యుండిరి. అక్కడ నొక వ్యవసాయదారుఁడు కొన్ని విత్తనములను దెచ్చి రాజునకు కానుకగా నర్పించెను. ప్రభువు వానిని స్వీకరించి యంతఃపురమున నుండురాణులకుఁ బంపెను. వారలింక నట్టివిత్తనములు గావలయు నని కోరఁగాఁ దెప్పలినాయఁ డారైతులపొలములను దోఁచి విత్తనములను సంగ్రహించి తెచ్చెను. అట్టివిత్తనములతో వారెల్లరును గురిజాలకు వచ్చిరి. ఆవిత్తనములను గొల్లఁబోయిన పొలముకాపులు లెల్లరును తమ దురవస్థనంతయు దమ యేలికకు విన్నవించుకొనిరి. అంతట నాయేలిక యాగ్రహోదగ్రచిత్తుఁడై యలుగుభూపతికి భయంకర మైనసందేశమును బంపెను. దొడ్డనాయఁడు తెప్పలినాయనితోడ నల్లకొండపై దండయాత్ర వెడలెను. ఈదండయాత్ర వీరచరిత్రమున నత్యద్భుతముగా నభివర్ణింపఁబడినది. అప్పు డచ్చట నల్లకొండప్రభువునకును దొడ్డనాయనికిని భయంకర మైనయుద్ధము జరిగెను. ఆయుద్ధములో నల్లకొండనాయకుఁడు మృతి నొందెను. వానిసైన్యము పలాయనమయ్యెను; నల్లకొండ శత్రువులకుఁ జిక్కి దోఁచుకొనఁబడియెను. ఇట్లు దొడ్డనాయఁడు విజయముతో గురిజాలఁ బ్రవేశించెను.

నాయకురాలి వృత్తాంతము.

జిట్టగామాలపాడను నొకగ్రామమున చౌదరి రామిరెడ్డి యను పేరుగల యొకబీదరైతు పొలములో బనిచేసికొనుచుండఁగా నాసమీపమునం దున్న శంచెలో నొక యాడుశిశువు కాన్పించెను. ఆరైతు శిశువును గొనిపోయి పెంచుచుండెను. ఈశిశువుమాత్రమే గాక యాతని కాదినమున భూమిలో నుండి ధనముకూడ లభించెను. అతఁ డాధనముతో భాగ్యవంతుఁ డయ్యెను. అతఁడు ముప్పిరిగొన్న ప్రేమంబుతో నాశిశువునకు నాగమ్మ యని పేరు పెట్టి నిజపుత్త్రికనుంబోలెఁ బెంచి పెద్దదానిఁగఁ జేసెను. తరువాత రామిరెడ్డి యామె నొకధనికున కిచ్చి వివాహముం జేసెను కాని, యత్యంతశీఘ్రకాలములో నే

1. ఇతఁడు మాలవాఁడు.

తండ్రియు భర్తయుఁ గూడ మృతి నొందుట సంభవించి వారల యైశ్వర్య మంతయు నీమెకే సంప్రాప్త మయ్యెను. తన యైశ్వర్యబలముచేత నీమె దేశమున నొకప్రముఖురాలుగ నుండి యాత్మశక్తిచేత సెల్లెల్లో యనుగురాజు యొక్క అనుగ్రహమును సంపాదించి నాయకురా లను బిరుదునామమును వహించి ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇట్లు తన నేర్పుచేత రాజును వశపఱుచుకొని మంత్రాంగముచేసి యెట్లయిననేమి యనుగురాజునకును దొడ్డనాయనికిని విరోధమును గల్పించెను. అంతట దొడ్డనాయఁ డీమె దుస్తంత్రమువలన మంత్రి పదవిని తన రెండవకుమారుఁడైన బ్రహ్మనాయనికి విడిచిపెట్టి తాను దొలంగెను. బ్రహ్మనాయఁడు స్వప్రయోజనపరుఁడై తన ప్రభువైన యలుగురాజును జంపించెను. తరువాత దొడ్డనాయఁడును మరణము నొందెను[1].

నాయకురాలి దుస్తంత్రములు

అలుగురాజు స్వర్గస్థుఁ డైనవెనుక నలగామరాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. ఒకనాఁడు నలగామరాజు స్వపరివారముతో వేఁటాడ నరణ్యమునకుఁ బోయి యందందుఁ బెక్కు మెకంబుల వేఁటాడి భరింపరాని సూర్యాతపంబునకుఁ జిక్కి మిక్కిలి దప్పిగొని విశ్రమింపఁ దగినతావును వెదకికొనుచు వచ్చుచుండెను. నాయకురాలు రాజామార్గమున వచ్చునని ముందుగానే తన బుద్ధిచే నూహించి యామార్గమున నొక చల్లని ప్రదేశమునఁ జలువపందిరి వేయించి స్నానంబునకు నుష్ణోదకమును పానంబునకు శుద్ధోదకమును సమకూర్చించి షడ్రసోపేత మైన భోజనమున కనుకూలము లగుపదార్థములను సిద్ధము చేయించి తన ప్రభువునకై యెదురుచూచుచుండెనఁట! నలగామరాజా ప్రదేశమునకు విచ్చేసి నాయకురాలిచే సాహూతుఁడై యచట నిలిచి యామె యొక్క యాతిథ్యమును సంతోషపూర్వకముగాఁ గైకొనియెను. అతని కప్పు డా ప్రదేశమంతయు భూతలస్వర్గముగా నుండెను. అతఁడు సంతోషసాగరమునఁ దేలుచున్న సమయమును గనిపెట్టి నాయకురాలు ప్రభువునకు మాఱుగాఁ దాను కొన్నిగడియలు ప్రభుత్వము చేయుట కనుగ్రహింపవలసిన దని

1. బ్రహ్మనాయఁడు తనతండ్రిని గూడ నలుగురాజుతో స్వర్గమునకనుగమింపఁజేసె నని చెప్పఁబడియె.

వేఁడికొనఁగా నందుల కాతండు శంకింపక యట్లే యని వర మిచ్చెను. తరువాత వారలందఱును గురిజాలకు మరలివచ్చిరి. కొన్ని దినములు గడచిన వెనుక నాయకురాలు వాగ్దానముప్రకారము ప్రభుత్వమును వశపఱుపవలసిన దని యడిగెను. అతఁ డట్లు కావించెను. అంతట నామె తనపరివారమున కుత్తరువిచ్చి గ్రామములను దోఁపించి విశేషధనమును దెప్పించి నలగామరాజు కాళ్లముంగటఁ గుమ్మరింపించి 'మహాప్రభూ! సత్పరిపాలనము చేయఁగోరినపక్షమున నిట్లే ప్రతిదినము ధనార్జనము చేయవలయు' నని హెచ్చరించుటయే గాక బ్రహ్మనాయఁడు విశ్వాసవిహీనుఁడును, మోసగాఁడు నైయున్నాఁడని యతనిపై కొండెములు చెప్పెను. అతఁడు దేశముయొక్క నైశ్వర్యము నంతయు జూఱఁగొన్న వాఁడనిగూడ నిందింపసాగెను. ఈమె వలలోఁ జిక్కుకొని నలగామరాజు బ్రహ్మనాయనిపట్ల మనఃస్పర్థను వహించెను. బ్రహ్మనాయఁడు ధనముగోలుపోయినవారికి ధనము నొసంగి యాదరించుచు వారలమన్ననకుఁ బాత్రుండగుచు నుండెను. ఏమయిన నేమి? నలగామరాజాదు లీమెచేతిలోని కీలుబొమ్మలై యెట్లుద్రిప్పిన నట్లు దిరుగుచుండిరి. ఎట్లయిన నేమి? సవతితల్లిబిడ్డలపై నలగామరాజునకుఁ గల ప్రేమ దొలఁగునట్లుఁ జేసెను. అంతటితో నూరకుండక వీరవిద్యాదేవిపుత్త్రు లయిన మల్లదేవాదులను జంపింపఁ దివిరెను. దొడ్డనాయనిభార్య యగు శీలమ్మ ఘోరమైన మరణమునుండి యాబాలురను దప్పించి గాపాడి వారలను బ్రహ్మనాయనివశము చేసెను. బ్రహ్మనాయఁడు వీరలను దగ్గఱకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగము నిప్పించి గురిజాల విడిచిపెట్టి మాచెర్ల యనుపట్టణమును గట్టించి వారల నచ్చటికిఁ గొనిపోయి వారు బాలు రైనందున వారలకు బదులుగా తానే పరిపాలనము సేయుచుండెను. మాచెర్లపట్టణము చంద్రవంక యను నొకయేటియొడ్డునఁ గట్టఁబడియున్నది.

బ్రహ్మనాయని సంతానము.

దొడ్డనాయనిపుత్త్రులలోఁ బెద్దనాయఁడు కృష్ణగంధమ్యనికూఁతు రగు ముక్తులవాంబను బెండ్లాడె నని యిప్పటికే చెప్పియున్నాను. బ్రహ్మనాయని భార్య ఐతాంబ. ఈమెకు ఈడమ్మ యను నామాంతరము గలదు. పేర్మి

భార్య గౌరమ్మ; నూర్కొనిభార్య సీరమ్మ; మల్లినీనిభార్య మాచమ్మ. వీరిలో బ్రహ్మనాయనిభార్య యగు సైతాంబకు మాత్రము సంతానము గలదు. ఐతాంబకు విష్ణువరప్రసాదమున బాలనాయఁ డను పుత్త్రుఁడు మహాశూరుఁ డుద్భవించెను. మఱియు విష్ణువుయొక్క యనుగ్రహముచేతనే "యొక బ్రాహ్మణయువతికి జనించినట్టి అనపోతరాజు, ఒక వెలమస్త్రీకి జనించినట్టి దొర్నీఁడు, ఒక చాకలివనితకు జనించిన చందన్న, ఒక కుమ్మరకొమ్మకుజనించిన తెయ్యఁడు, ఒక కంసాలికలికికి జనించిన చందన్న, ఒక మంగలిభామకు జనించిన మంచన్న," అను నార్గురుపుత్త్రులు బాలనాయనికి నుగ్గుపాలనాఁటినుండి మిత్త్రులై యాతనికిఁ దమ్ములవలె నుండి యట్లే వ్యవహరింపఁబడుచుండిరి. బాలనాయని జన్మనక్షత్రము మంచిది కాదని దైవజ్ఞు లయిన బ్రాహ్మణులు చెప్పినందున బ్రహ్మనాయఁడు వానిని జంపఁ దన ప్రియసేవకుని కనమదాసను కన్నమనాయని నియోగించెను గాని యతఁ డట్లు వానిని జంపలేక బ్రహ్మనాయనితమ్ముఁ డగు పేరినాయనివశము గావించెను.[1] అప్పటినుండియు బాలనాయని పేర్నీడు పెంచుచుండె నని చెప్పఁబడియెను. పైనిజెప్పిన వరప్రసాదజనితులైన యాఱ్వురుబిడ్డలును పేర్నీనిగృహముననే పెరుఁగుచుండిరఁట!

బాలనాయని వివాహము.

కొన్ని సంవత్సరములు గడచినవెనుక గండుకన్నమనాయఁ డనువాఁడు బ్రహ్మనాయనిసభలో నాతని కెదురుగఁ గూరుచుండి తనకొమార్తె మంచాల యను బాలికను దగ్గఱనుంచికొని యీమె నొక యుత్తమకులీనుఁ డైన యౌవనవంతునకు వివాహముచేయు నభిలాష కలదని పలుకఁగా ఆలకించి పేరినీఁడు తనయింటఁ బెరుఁగుచున్న బ్రహ్మనాయనిపుత్త్రుని రప్పించి తనప్రక్కఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొని యాతనికిచ్చి వివాహము చేయవలసినదని కన్నమనాయనితోఁ బలికెను. బ్రహ్మనాయఁడు తనకుమారుఁ డైన బాలనాయని గుర్తించి యతఁ డెట్లుమఱల బ్రదికె నని యాశ్చర్యపడసాగెను. కనమదాసు జరిగినవృత్తాంతమును వెల్లడించెను.

1. ఇతఁడు బాలుఁడైన కొమ్మలినాయనిని పెమ్మసానిని బ్రహ్మనాయనివరమునఁ బెంచినవాఁడు.

బ్రహ్మనాయఁడు మాఘభక్తియు, మాఘవిశ్వాసములుంగలవాఁడుగావున దుష్టనక్షత్రమున జనించిన కుమారుఁడు బ్రదికియుండిన నేమికీడువాటిల్లునో యని బెంగగొని మనస్సును స్థిరపఱుచుకొనలేక బంధువులు, మిత్త్రులు, పరివార జనంబులు, సభ్యులు మొదలగువారందఱు గుండెలు లవియునట్లు మరల తన కుమారుని వధ్యశిలపై వధింపవలసినదని తన ప్రియభృత్యుఁ డగు కనమదాసున కుత్తరువు గావించెను. అతఁడు ప్రభువునాజ్ఞ శిరమునఁదాల్చి బాలుని వధ్య స్థానమునకుఁ గొంపోయి చూప జెల్ల హాహాకారములు సేయుచుండ భైరవ ఖడ్గముతో బాలనాయని శిరమున నొక్కదెబ్బతీసెనఁట గాని యేమిమాహా త్మ్యముచేతనో యాఖడ్గము ముక్కలైచెక్కలై పొడుమై క్రిందఁబడెను. బాలచంద్రునిశిరము నిర్భేద్యమై నొవ్వక యుండెనఁట! అంతట బాల నాయఁడు బ్రహ్మనాయనిసభకుఁ దేఁబడియెను. సభాసదులు బాలనా యని ప్రాణములను రక్షింపఁ బ్రార్థించిరి. బ్రహ్మనాయఁడు వారల ప్రార్థనల మన్నించి తుదకుఁ బుత్త్రుని స్వకుటుంబములోఁ జేర్చుకొనియెను. అటు పిమ్మటఁ దనకొడుకునకు మంచాలమ్మను ఇచ్చి పెండ్లిచేయు మని కన్నమనాయని అడిగెను. అతఁడు దురాశాపీడితుఁడై విశేషధన మీయవలసినదని కోరె నఁట! అందులకు బ్రహ్మనాయఁ డంగీకరించి యమితసువర్ణమును గానుకగా నంపించి క్రమముగా నొక్కశుభముహూర్తమున బాలనాయనికిని మంచా లమ్మకును మిక్కిలి వైభవముతో వివాహమును గావించెను.

నాయకురాలి మాత్సర్యము.

బ్రహ్మనాయని వైభవమునంతయుఁ జారులవలనఁ దెలిసికొని వారివిభ వాభివృద్ధి తనప్రభువుపరిపాలనమునకు భంగముకలిగించు నని మాత్సర్యమును బూని నాయకురాలు మాచెర్లపట్టణమును దోఁచుకొనిరండని గడెకారులయిన దోఁపిడికాండ్రను, నాగరికములేని చెంచులు కోయలు మొదలగు నడవిజనంబు లను బంపెను కాని, మహావీరుఁడైన మాలకనమదాసు వారల నెదుర్కొని పోరాడి యోడించి వాగలవీపులపై ఇసుకబస్తాలనుగట్టించి పశువులను దోఁచు కొనివచ్చినట్లుగా వారిని తెంబడించివచ్చి గురిజాలఁ బ్రవేశించెను. నాయకు

రాలు స్వయముగా బయలువెడలివచ్చి కనమదాసును నానావిధము లయిన దుర్భాషలను బలికెను. అందుపై మహోగ్రుఁడై కనమదాసు నాయకురాలిని జంప నుద్యుక్తుఁడై పైఁబడ నామె తప్పించుకొని పాఱిపోయి సురక్షితముగా నంతఃపురముఁ బ్రవేశించెను. ఇంతలో బ్రహ్మనాయఁడు తన ప్రియభృత్యుఁడైన కనమనీఁడు గావరానందున దిగులుఁజెంది తన ప్రభువయిన నలగామరాజును దర్శింపవలయునన్న మిషతో గురిజాలకు బైలుదేఱి వచ్చెను. నలగామరాజు, నరసింగభూపతి మొదలగు ప్రభువర్గమంతయు నాతని మిక్కిలి గౌరవముతో నాదరించిరి. అయినను నాయకురాలు అతనిని జంప నుపాయములు వెదకుచుండెను.

అతఁడు వచ్చుమార్గమున నగాధమైన గొయ్యిత్రవ్వించి కనఁబడకుండఁ బైన గసవుచేఁ గప్పించి మన్నుచల్లెను. ఆహారముతో విషమునుగూడఁ బెట్టించెను. ఎన్ని యపకృతులు గావించినను బ్రహ్మనాయఁడు బ్రదికియుండెను.

కోడి పందెములు.

విందు లారగించిన తరువాత ప్రభువు నాతనియతిథియు వెలుపలికి వచ్చినప్పుడు నాయకురాలు కోడిపందెము లాడించుచుండుటను వీక్షింపసాగిరి. అప్పుడు నాయకురాలు గెలిచినకోడిని రాజుకోడి యనియును, ఓడిపోయినకోడి బ్రహ్మనాయనికోడి యనియును హెచ్చరించుచు వచ్చెను. బ్రహ్మనాయఁడు దీనిని విని నాయకురాలివర్తనమును నిందింపఁ జొచ్చెను. ఇట్టి నాయకురాలివర్తనము వారని మనఃస్పర్థను గలిగింప బ్రహ్మనాయఁడు పగసాధింపఁ బూనెను. ఓడిన యొకకోడి బ్రహ్మనాయఁ డని పిలువంబడినతోడనే మరల జవసత్త్వములనుబొంది నాయకురాలను బిరుదును వహించిన కోడినిమాత్రమేగాక యెదిరించినవానినెల్ల జయించుచు వచ్చెను. దీనినంతయును జూచి నాయకురాలు సహింపఁజాలక కోపావేశపరవశురాలయి తనతోఁ గోడిపందెము వేయవలసినదని కయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వెను. అందుల కతఁ డంగీకరింపఁగాఁ గోళ్లపోరాటమునకై సర్వసన్నాహములు చేసి ఇరుపక్షముల కోడిపుంజులను యుద్ధమునకు సంసిద్ధములు గావింపఁబడియెను.

ఎవ్వరికోళ్లు ఓడిపోవునో వారు పట్టణమును రాజ్యమును విడిచి కృష్ణదాఁటి వలసపోయి యేఁడుసంవత్సరముల వఱకుఁ బ్రవాసమునసుండి యనంతరము రావలసి యుండు నన్న ప్రతిజ్ఞాపత్త్రిముపై నిరుపక్షముల వారును చేవ్రాళ్లు చేసిరి. బ్రహ్మనాయనిమిత్త్రుఁడైన బాలగోపన్ననాయఁడు మధ్యవర్తిగా నంగీకరింపఁ బడియెను.[1] అందఱ కత్యాశ్చర్యకరముగా బ్రహ్మనాయనికోడి నాయకురాలిపేరుగల పుంజులనెల్ల నొక్కొక్కదానిని నేలంగూల్చి మడియునటులఁ గొట్టుచుండెను. ఆపరాభవమును నాయకురాలు భరింపఁజాలక మాయోపాయమున మఱియొకపుంజుచే బ్రహ్మనాయని పుంజును జంపించెను. ఇంక బ్రహ్మనాయనికి పుంజులు లేకపోయెను. దీని నంతయు వీక్షించుచున్న మధ్యవర్తియైనబాలగోపన్న మహోదగ్రుఁడై లేచి యొక్కఁడే నాయకురాలి సైన్యముపైఁ బడి ఘోరయుద్ధముచేసి నాశనము గావించెను. ఇతఁడు మువ్వలభీమన్నచేఁ జంపఁబడఁగాఁ గనమనీఁడు వీని శిరమును గొనిపోయి బ్రహ్మనాయనిముందటఁ బెట్టె ననియు, అతఁడు మంత్రప్రభావముచేత నాతనిఁ బునర్జీవుని గావించి మాచెర్లపట్టణమును బరిపాలింప నియోగించి మలిదేవరాజాదులతో సబంధుసపరివారముగా సమయదీక్షనుబూని పట్టణమును విడిచిపెట్టి బయలుదేఱి యేలేశ్వరముకడఁ గృష్ణనుదాఁటి యరణ్యమున సంచరించుచు నచట మందాడి యనుపట్టణమును నిర్మింపించి, లంకన్న సేనాపతిగ నందు నివసించుచుండె ననియు, చెప్పఁబడియెను.

కనమనాయని యుద్ధము.

ఇట్లు బ్రహ్మనాయఁడు సమయబద్ధుఁడై దేశమువిడిచి ప్రవాసముపోయినను బ్రహ్మనాయఁడు బ్రదికియున్నంతవఱకుఁ దనకును దనప్రభువునకును క్షేమము కలుగదని నిరంతరమును దలపోయుచుండునదిగావున నాయకురా లెట్లు ప్రతీకారము చింతింపక యూరకుండఁగలదు? అప్పుడు బ్రహ్మనాయఁడు మందాడిలో సురక్షితముగా విశేషప్రాభవముతో వఱలుచున్నాఁడని విని యోర్వఁజాలక యడవిచెంచులను గిరాతకులను రప్పించి బ్రహ్మనాయని పఱ

1. బాలగోపన్ననాయఁడు గొల్లవాఁడు.

పులమందలను దూరముగాఁ దఱిమి చెదరఁగొట్టి రావలసినదని యుత్తరువు చేసి పంపించెను. అప్పుడా చెంచులును గిరాతకులును విశేష సైన్యములతో మందాడిపై దండెత్తివచ్చి నాయకురాలి యాజ్ఞాప్రకారము పసులమందలను జెదరఁగొట్టి యల్లరులుగావింప బ్రహ్మనాయుని సేనాపతి యైన లంకన్నకును వారలకును భీమసంగ్రామంబు జరిగెను. ఆయుద్ధములో లంకన్న వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనియెనుగాని, బ్రహ్మనాయుని పాదసేవకుఁడును మాలయు విష్ణుభక్తుఁడునైన కన్నమనాయఁడు శత్రుసైన్యముల నెదుర్కొని భయంకరముగాఁ బోరాడి నాయకురాలిసైన్యములను మందాడినుండి పాఱిపోవునట్లుగాఁ దఱిమితఱిమి గొట్టెను. అటుపిమ్మట బ్రహ్మనాయఁ డాప్రదేశమున నుండిన దనకు క్షేమము గలుగదని యూహించి కృష్ణనాఁటి దక్షిణముగాఁ బోవలయునని నిశ్చయించెను.

బ్రహ్మనాయఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బోవుట.

ఆప్రకారము బ్రహ్మనాయఁడు సబంధు పరివారముగా రాచబిడ్డలను వెంటనిడికొని మందాడినివిడిచిపెట్టి బయలువెడలి దొమ్మర్లరేవుకడఁ గృష్ణానదిని దాఁటి మహాప్రసిద్ధశివక్షేత్రమగు శ్రీశైలమునకుఁబోయి శ్రీమల్లికార్జునస్వామిని సందర్శించి యార్చనాదికకృత్యముల నెఱవేర్చి యచటి రాజయిన మూకరాజునకుఁ దనచరిత్రమునంతయు వినిపించి తనఖడ్గమును గుదువబెట్టుకొని కోటిసువర్ణముల నప్పుగా నీయవలసినదని యడిగెను. అతం డందుల కంగీకరింపక అకెగ్రామములను గుత్తకు నిచ్చెనఁట[1]! అంతట బ్రహ్మనాయఁడు త్రిపురాంతకక్షేత్రమునకుఁ బోయి కొంతకాల మక్కడ నివసించియుండి మార్కాపురమున 'చెన్నారాయని' పేరను విష్ణ్వాలయము నొకదాని నిర్మింపించి యటుపిమ్మట వీరమేడపి యనుపట్టణమునకుఁ బోయి యచట నివసించుచుండెను. ఇచ్చట నుండఁగానే యేడుసంవత్సరములగడువు గడచెను. అప్పుడు బ్రహ్మనాయఁడు

1. ఆగ్రామము లన్నియు కందనోలిమండలములో మార్కాపురముతాలూకాలోఁ దూర్పుభాగమున నున్నవి. దానిలో మార్కాపురము, దూపాడు, చేపలమడుగు, కోలకులము, అంబవరము, దమ్ము-గణపవరము, త్రిపురాంతకము, మేడపి ముఖ్యమైనవిగాఁ జెప్పఁబడియెను.

బంధు పుత్త్ర మిత్త్ర కళత్త్రాదిజనంబులతో విచారించి నలగామరాజు కడకు రాయబారమును బంప నిశ్చయించెను.

రాచమల్లుని రాయబారము.

రాచమల్లుఁ డనుబిరుదమును వహించిన అలరాజు కళ్యాణపురాధీశ్వరుం డైనవీరసోముని మనుమఁడు. పెదమల్లదేవుని బావమఱఁది యైనకొమ్మరాజుపుత్త్రుఁడు. పల్నాటిప్రభు వైన నలగామరాజున కల్లుఁడు. ఈతనిభార్య పేరు రత్నాలపేరమ్మ. అలరాచమల్లునకును పెద్దనాయునికిని వివాదము తటస్థింపఁగా బ్రహ్మనాయఁడు మధ్యవర్తియై తగవు దీర్చెను గాని, వారలకుం గల మనస్స్పర్ధలు విడిచిపోలేదు. నాయకురాలికడకు రాయబారముపంపుట యపాయకర మైనదిగావున నీతని బంపుట యుచిత మని సోదరులకుఁ దోఁచినది. వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁ డైన బ్రహ్మనాయఁడు రాచమల్లునకుఁ బ్రాణాపాయము కలుగకుండఁ దులసిపే రిచ్చెను. ఈరాయబార మలరాజుతలిదండ్రుల కెంత మాత్రము నిష్టము లేదు. ఏలన రాచమల్లుఁడును వానితల్లిదండ్రులును వీరశైవులు. రాచమల్లు తల్లిదండ్రుల నొప్పించి రాయబారమునుబూని గురిజాలకు బయలు వెడలెను. తరువాత బ్రహ్మనాయఁడు దూరాలోచనముచేసి తులసిమాలికను మాయోపాయముచేఁ గొనిరమ్మని కుమారుఁ డైనబాలనాయని వాని వెనుకఁ బంపెను. బాలనాయఁడు మార్గములో రాచమల్లుని గలిసికొని యొకకాలువను దాఁటుటకై వానితోఁ బందెము వేసికొనియెను. రాచమల్లునిగుఱ్ఱము కాలువను దాఁటలేక యందులో దిగఁబడియెను.

బాలనాయఁ డెక్కివచ్చిన గొఱ్ఱెపొట్టేలు కాలువను దాఁటకలిగెను. పందెముప్రకారము రాచమల్లుఁడు తన మెడలోని తులసిమాల మొదలయిన యాభరణముల నిచ్చివేసెను. పిమ్మట అలరాజు గురిజాలను సురక్షితముగాఁ బ్రవేశించి మామగారిచే సన్మానసత్కారములనుబొంది తన రాయబారమును నిండుపేరోలగమున నాతనికి విన్నవించెను. మల్లదేవులకు వారిభాగము నిచ్చి ప్రవాసమునకుఁబోయిన రాచవీరులు స్వదేశమునకు వచ్చుట కుత్తరువీయవల

పిపదని ప్రార్థించెను. అందులకు నలగామరాజు సమ్మతింపక పరుషోక్తులాడెను. అతఁడాగ్రహమును జెంది యచ్చోట నుండ సెల్లక చెర్లగుడిపాడునకు వచ్చెను. అప్పుడు గనమదాసును గలిసికొని తనకార్యము నెఱవేర్చుకొని గాని బ్రహ్మనాయనికడకుఁ బో నని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఇంతలో నాయకురాలొకబ్రాహ్మణునకు విశేషధనము నొసంగి వానిచే రాచమల్లునకు విషము పెట్టించి చంపించెను. వానిభార్య పేరమ్మ, తనతండ్రియైన నలగామరాజును దూషించి దుఃఖించుచు భర్తతో సహగమనము చేసెను. అంతట నిరుపక్షములవారును ఘోరాహవమును సలుపుటకు సర్వప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. వీరులు కొందఱు బ్రహ్మనాయనిప్రక్కను నిలిచి ప్రాణము లున్నంతదనుక నాతనికై పోరాడెద మని ప్రతిజ్ఞావాక్యములు పలికిరి.

బ్రహ్మనాయఁడు యుద్ధమునకు వెడలుట.

బ్రహ్మనాయఁడు యుద్ధముచేయుటయే విధికృతమైనధర్మ మని నిశ్చయించినవాఁడగుటచేత బాలమల్లదేవుని వీరమేడపికిఁ బట్టముగట్టి తనపుత్త్రుఁడైనబాలచంద్రుని సచివకార్యమునందు నియోగించి కరణకార్యం బనపోతనకిచ్చి మాడచి యనువీరవనితను రాణివాసమునకు రక్షకురాలినిగఁ జేసి తనపక్షమునుబూనివచ్చిన వీరనాయకులతో నొక్కశుభముహూర్తమున దాడివెడలెను. బ్రహ్మనాయని దండయాత్రాప్రారంభము వీరచరిత్రమున నిట్లభివర్ణింపఁబడియెను.

"బ్రహ్మన్న గదలెను బాయని వేడ్కఁ
బట్టిరిగొడుగులు పాలకిసెత్తి
నూఱ్యాతపంబు పై సోఁకనియట్లు
పాలకీలను నిరుపార్శ్వంబులందు
నందంబుగాఁబట్టి రరిగలజోళ్లు
వింజామరంబులు వెలయఁగా నెమలి
కుంచెలవారును గూడివిరంగ

వాయించు రాజులు నయముతోఁ జనఁగ
ముందుడమాయీలు మురజసంఘంబు
బూరలు భేరీలు పోటుధారలును
గాహళవంకిణి కాలికొమ్ములును
శంఖసమూహంబు సన్నాయిజోళ్లు
మురళీచయంబును ముఖవీణె వితతి
వరగలుత్తిప్పెటల్ నయమైన డోళ్లు
తమ్మటమ్ములు జెంచఁ దగు వీరణములు
ఘనమైనరుంజలు కనకతప్పెటలు
చేగంటలును మఱి చిఱుగంటచయము
ఘనమైనమ్రోఁతచే గగనంబు గప్పఁ
గుంభినివణకంగఁ గులగిరులెల్లఁ
బ్రతిమ్రోఁతలీయంగ భావ మెప్పొంగ
నావాలవారును నాణెమువారు
కొండ్లవిందులవారు గోవిందువారు
ముతసానివారును ముయ్యూరువారు
వర్తాలవారును నాయనివారు
పైడిచుక్కలపాలపర్తివారలును
బలుమూరివారును బాలెమువారు
కవనూళులవారు కచెర్లవారు
నట్లూరిమట్లూరి యాఖ్యలవారు
చెవ్వులవారును మఱి చిల్లగవారు
గురిమైనవాయకుల్ గూడియేతేర
గండువా రేగురు గదిసి వేడ్కఁ
జనిరి బిరుదులతో సాహస మడర
సొంపుగా నిందఱు సుబ్బైనబంట్లు

ఘోటకంబులు మేటికుంజరావళులు
నుత్సాహమున హుటాహుటినడువంగ
బట్టువారలుమించి బహువిధంబులను
బిరుదుపద్యంబులు పెల్లుగాఁ జదువ
నుద్దండమూర్తులు నొనర నిర్వంక
భైరవఖడ్గముల్ పట్టుకరాఁగ
శీలమ్మతనయుని సింహవిక్రముఁడు
కరమర్థికనుకులకన్న మనడిచె
సకలవీరచయంబు సంతసోత్సాహ
పౌరుషంబులుమీఱ బ్రహ్మ కిట్లనియె
"మముఁజూడు నాయఁడా మాలావుకొలఁది
మముఁజూడుఁబ్రహ్మన్న మాశౌర్యపటిమ
సింధురంబులమీఁదఁ జెన్నుగాఁ దుమికి
కుంభస్థలంబులు గ్రుంగఁజేసెదము
కోదమసింగంబులఁ గూలఁద్రోచెదము
గండభేరుండాల ఖండింతుములుక
వాయువుఁబోనీక వడినాపఁగలము
జాతవేదునిబట్టి చమిరివైచెదము
ఘనసముద్రముఁజొచ్చి కలఁగఁజేసెదము
కుంభినిఁగాళ్లతోఁ గ్రుంగఁదన్నెదము
కులగిరులైనను గొట్టివైచెదము
గురిజాలసీమను కువలయేశ్వరునిఁ
గొలపగకైపట్టి క్రొవ్వణఁగించి
చలమునవిడువక చంపఁగాఁ గలము"
అని పెక్కుపంతంబులాడుచు నడువఁ

జూచినవారలు చోద్యంబుగాఁగఁ
బటువిక్రమాఢ్యులు పల్నాటివీర
వరులంచుఁ బొగడుచు వర్ణించి పలుక
మలిదేవభూపతి మంత్రిబ్రహ్మన్న
కంపింప భూస్థలి కదలి రావేళ ''

ఇట్లు బ్రహ్మనాయఁడు విశేషసైన్యములతో బయలువెడలి కార్యము పూడికలనికి వచ్చుమార్గమునఁ ద్రిపురాంతకమున దండువిడిసి యచ్చటి త్రిపురాంత కేశ్వరుని సందర్శించి యచ్చోటనుండి మరల బయలుదేఱి కార్యము పూడికి దక్షిణమున నాలుమైళ్లదూరమున నున్న మేళ్లవాగుఁ జేరెను. అచ్చట నివసించి యుండి కార్యముపూడి రణరంగమును బరీక్షించుటకై బ్రహ్మ నాయఁడు తన ప్రియసేవకుండును మాలయు నగు కనుకలకన్నమనాయని నా యర్ధరాత్రంబునఁ బంపెను. అతండును తన ప్రభువునాజ్ఞ శిరమునఁ దాల్చి బయలుదేఱినవిధ మీక్రింది తెలుంగున వీరచరిత్రమున వర్ణింపఁబడినది:—

"కరమున గుజ్జరికడియముల్ మెఱయ
నేతైనపిడిఘంట నెమలిసోగలును
నల్లనిధట్టిని నయమొప్ప గట్టి
యర్ధనారీఝల్లకాదులు నమర
ఘోరభైరవగద కోరమీసములు
నెగుభుజంబులుమించు నెఱజేరుగడ్డు
ఘనమైనదేహంబు కాలిపెండెరము
వెరవైన భీకరవేషంబుతోడఁ
గదలెఁ గన్నమనీఁడు కదనభూమికిని ''

ఇట్లు కన్నమనాయఁడు కార్యముపూడి రణరంగమునకుఁబోయి యచ్చటనున్న యొకయెఱుకలసానివలన నచ్చటి విశేషంబులనెల్ల నారసివచ్చి బ్రహ్మనాయనికి నివేదింపఁగా నతండు సంతోషించి నిజసైన్యములతో నక్కడ

నుండి బయలుదేఱి కార్యమపూడి ప్రవేశించి యుద్ధమున కాయత్తపడుచున్న వీరనాయకుల వేగము వలదని వారించుచుండెను.

నలగామఁడును యుద్ధసన్నద్ధుఁ డగుట

అచట గురిజాలలో నలగామరాజుసయితము నాయకురాలి ప్రేరణ వలన బ్రహ్మనాయనితో యుద్ధముచేయ నిశ్చయించి యుద్ధవార్తను నానా దేశరాజులకుఁ దెలియఁజేసి వారల సాహాయ్యమును బడయుటకై ప్రయత్నించెను. ఇంతలో బ్రహ్మనాయనియొద్దనుండి యొకబట్టువాఁడు రాయబారమును బూని నలగామరాజుసభకువచ్చి యతనిచే సత్కారములనుగాంచి మలిదేవరాజాదులు కార్యమపూడికి దాడివెడలివచ్చియున్నా రనితెలిపి సంధికార్యమునుగూర్చి యిట్లు పలికెను.

"రాజాధిరాజ విరాజితకీర్తి
రాజవేశ్యావిటప్రాభవప్రకట
గండరగండాంక ఘనదానచతుర
ధైర్యనిర్జితమేరుధరణీధరేంద్ర
శౌర్యవిక్రమకళాసంపూర్ణచంద్ర
భాస్కరసమతేజ ప్రాభవగుణాఢ్య
మానదుర్యోధన మైలమసుతుఁడ
అనుఁగుభూపతిపుత్రి యంచితగాత్ర
వీరకామనరేంద్ర విభవదేవేంద్ర

* * * * *

పగ వృద్ధిఁబొందించు భ్రష్టులే కాని
యడఁగించువార్వరు లవనిలో లేరు

* * * * *

పోరుమంచిదికాదు భూమిచక్కడను
వాడొ నుదేశంబు పగ మించెనేని

ప్రజలెల్ల వశియించి పాఱిపోవుదురు
బండారమునకును బైకంబు లేదు
రాణువయందుచే గహి చెడియుండుఁ
జేజీతగాండ్రెల్లఁ జెలఁగి కోపించి
యీగలజీతంబు లిమ్మందు రపుడు
పతిబంటు మేరలు పరిహారకాను
బంపినఁ బనిసేయఁ బ్రాలుమాలుదురు
తెలిసినశాత్రవుల్ ధీరతతోడ
భూమినిగొనుటను బుద్ధిపెట్టుదురు
పగవారివార్తలు పరికింపలేరు
మేకొనిమీలోన మీరుపోరాడఁ
జూచెడువానికిఁ జాలక నయాను
(కోరిశాత్రవులు మీగుట్టెఱుంగుదురు)
పలువలు మిముఁజేతి పగఁజూదనీక
చెప్పుచునుందురు చెనటివాక్యముల
నైకమత్యముచెడు నద్దానితోడఁ
జెడునుబలంబును జెడునుభాగ్యంబుఁ
జెడునుయశంబును జెడునుశౌర్యంబుఁ
జెడునురాజ్యమ్మును చెడ్డపిమ్మటను
దేశంబుపాధీన నృపగతా మమ్ము ”

అని భట్టుమూర్తి సంధివాక్యములను బలుకఁగా నలగామరాజు వానిని దృఢీకరించి సంధి పొసంగ జేరజనియును, బ్రదుకఁదలంచినయెడల బాలరాజాలకు దిన్నఁగాఁ గోడ్కొని మరలిపొమ్మనియును, అట్లు పోకయుండిన రణభూమికి బలిగ నర్పింతుననియును, బ్రహ్మనాయునికిఁ జెప్పి బుద్ధి గఱప వలసినదని యతఁడు బలికెను.

అంతట భట్టుమూర్తి యాగ్రహమునుబొంది నలగాముని దూలవాడి బ్రహ్మనాయని ప్రతాపాదుల నభివర్ణించి భయపెట్టఁజూచెనుగాని నాయకురాలు వానిమాటలను దృణీకరించి 'నీవెంత, నీబలమెంత, బట్టువాఁడవుగాన బ్రదికిపోతివి, పోపొమ్ము'' అని గంభీరవాక్యములు పలికి దూతను వచ్చినదారిని బంపివైచెను. అటుపిమ్మట నలగామరాజును నాయకురాలును మంతనముచేసి యుభయపక్షములలోని బలముల తారతమ్యమును విచారించి తమకు సాహాయ్యము చేయవలసినదిగా నానాదేశరాజులకును లేఖలను బంపించిరి. నాయకురాలు నిజబలంబులను యుద్ధమునకై సన్నద్ధపఱిచి నలగామునకుఁ బ్రోత్సాహముం గలిగించుచుండెను. నలగాముఁడును వీరపురుషోచితము లైన కర్మముల నెల్ల నాచరించి గజారోహణం బొనర్చి నిజసైన్యంబులతోడ బయలుదేఱి కార్య్యముపూడికి వచ్చెను. మహారాజు లనేకు లసంఖ్యాకము లయిన సైన్యంబులతోడ వచ్చి యుద్ధభూమిని నలగామరాజును గలిసికొన్నట్లుగా వీరచరిత్రమున మిక్కిలి యతిశయోక్తులతోఁ గూడిన వర్ణనములతోఁ జెప్పఁబడియెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు వేయి యశ్వంబులనంపె ననిమాత్రము చెప్పఁబడినదిగాని యాతండు యుద్ధభూమికి వచ్చినట్లు చెప్పఁబడి యుండలేదు. అచ్చట వీరనాయకులు యుద్ధమున కాజ్ఞయిమ్మని బ్రహ్మనాయని తొందఱపఱుపసాగిరికాని నీతివాక్యములచే నాతఁడు వారల వారించుచుండెను.

బాలనాయని కథ.

ఇట్లుభయపక్షములవారును గార్య్యముపూడికిఁ జనుదెంచి యుద్ధసన్నద్ధులై యుండఁగా నచ్చట వీరమేడపిలో బ్రహ్మనాయనిపుత్త్రుఁ డైన బాలనాయఁడు తోడిబాలురతోఁగూడి తల్లి యైతాంబ వారించినను వినక పోయి బొంగరము లాడుచుండఁ, జూడవచ్చిన యమ్మలక్కలలోఁ గోమటియన్నమ్మ మీగాలికి బాలునిబొంగరము దాఁకి యామె మూర్ఛిల్లి పడిపోయెనఁట! పిమ్మట జుట్టును మూఁగినయువతులు శైత్యోపచారములుసేయఁగాఁ గొంతవడికిఁ దెలివిగాంచి యాకోమటియన్నమ్మ పోతుసింగమువలెఁ బొంగరెక్కియున్నావుగాన యుద్ధభూమిలో నున్నమీయయ్యలను గలిసికొన్నచోఁ గండకావర

ముదిగాడు వని వానిని దిట్టి శపించెనఁట! ఆపలుకులు చెవిఁబడ్డతోడనే యుక్క-నిమిషమైన నచ్చట నిలువనోల్లక యామెను మన్నింపవేడి వెంటనే తల్లి యొద్దకుఁ బఱుగిడిపోయి యుద్ధసమాచారములు దెలుపవలసినదని యడిగెను. ఆమెవలన సకలసంగతులను దెలిసికొని తానుగూడ సమరస్థలికిఁ బోయి తండ్రులకుఁ దోడ్పడి స్వధర్మమును నెఱవేర్చుకొనుట కనుజ్ఞయిమ్మని తల్లిని బ్రార్థించెను. ఆమె తనయుని సాహసంబున కచ్చెరువందుచు బాలురకు యుద్ధము వలదనియు, యుద్ధముల గలుగఁగలిగెడి యనర్థముల నెన్నింటినో బోధించియు, నా మార్గమునుండి వాని చిత్తమును మరలింప నెంతయో ప్రయత్నించెను గాని వాని మనంబు మరల కుండెను. అప్పు డాతఁడు వీరధర్మప్రభావంబు తల్లికి నీవిధముగా బోధించెను.

"కార్యమపురమందు ఘనపరాక్రమతఁ
దండ్రులుఁ నిలుచుండి దండుసేయంగ
నేనిటనుండుట నీతియే తల్లి?
యుండునంటకునీవు నొప్పునా మనసు
నీ వెఱుంగనిధర్మ మే నెఱుంగుదునె
ప్రాకృతభామలపగిదిఁ బల్కెదవు
వెఱ్ఱితనంబేల వీరునిసతికిఁ
గాయ మనిత్యంబు కల్మిహాళక్కి
జలబుద్బుదవిధంబు క్షణభంగురములు
షట్చక్రవర్తులు సకలభూపతులు
చనిరి బ్రహ్మేంద్రాదిసర్వదేవతలు
భూతంబు లైదును బొలియుచు నుండు
శౌర్యసత్కీర్తులు సమయ వెన్నటికి
సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకథలు
నీతిశాస్త్రంబులు నీ వెఱుంగుదువు
పౌరుషాధికతచే బ్రదుకుట లెస్స

జననమరణములం జనులకు నిక్క-
మాలయంబున నున్న నడవిలో నున్నఁ
దప్పక దార్కొనుఁ దథ్యంబు గాను
బుణ్యలోకంబును బొందుమార్గముల
వినిపింతు నేఁ దల్లి విశదంబు గాను
సజ్జనసంగతి సంసారమెడల
గురువుబోధించిన గుఱివీఁదమనసు
నిలిపిమరణమొందు నిశ్చలుఁ డొకఁడు
ప్రాజ్యసామ్రాజ్యసంరక్షణమందు
ఘనరణమ్మునఱొమ్ము గాయాలనొంద
మనసుచలింపక మరణంబునొందు
శౌర్యపరాక్రమసంపన్నుఁ డొకఁడు
వీరలిద్దఱు లెస్స వినువీథి కేఁగి
యాదిత్యమండలం బరుదారఁ జించి
పోయి పుణ్యంబుల భూమిఁ జెందుదురు
మొదటికార్యముఁ బూను ముఖ్యత లేదు
కార్యంబుచే మాకు సంపాద్య మగును"

ఇట్లు వీరధర్మమును బోధించుటఁ జూచి తనకుమారుఁ డింక యుద్ధమునకుఁ బోయి మరణము నొందఁగలవాఁ డని నిశ్చయించి బెగ్గడిల్లుచు నాపెట్టి నీతులనూ బోధించి యెట్టులయిన వానిచిత్తంబు మరలింపఁజూచెను. వాఁడు వినకుండుటఁ జూచి తల్లి "నాయనా! నాహితవచనంబులు నీచెవినాటకున్నవి; పోయినవాఁడవు పోవుచునే యున్నావు గానఁ బోవునపుడు నీభార్యమూంచాలను జూచి మఱి పొమ్ము" అని యనుజ్ఞ నిచ్చెను. అట్లే యని బాలుఁడు తన యాఱుగురు సోదరులతో బయలుదేఱి మార్గమధ్యమునఁ దన యుంపుడుకత్తె యైన సబ్బాయి యనువేశ్యయొక్క గృహంబునకుఁబోయి యామెతో సరససల్లాపములాడి యుద్ధవార్తను దెలిపి. యామెకు విశేష

బహుమానము లొసంగె నని వీరచరిత్రము నందు నభివర్ణింపఁబడియున్నది.[1] అనపోతు బాలవాయని ప్రవర్తనమును దెగడుచు వేశ్యావృత్తిని గూడ నీక్రింది విధమున నిందించెను.

"కామాంధకారంబు కన్నుల దట్టి
క్రింది మీఁదెఱుఁగక కేరుచున్నావు
కలధనమెల్ల భోగముదానికిచ్చి
చేసితి పాపంబు చెడ్డ వెచ్చంబు
నిహపరదూరగవు టీ నడకేమి
సబ్బాయిపైఁ బ్రేమ సర్వనాశంబు
పోలిదానికి మ్రొక్కి సొమ్మెల్లనిచ్చి
యిందఱ నడిగిన నేమి లాభంబు
వారకాంతల రీతి వర్ణింపరాదు
బిడ్డలకోసఁగక ప్రియురాలి కీక
చీమలుగూర్చిన చెలువునఁగూర్చి
ధనవంతులగు వారి ధనమెల్లఁదోచి
ముంజికాండ్రనుజేసి ముకిపెమడంప
వ్యర్థులై విటవృత్తి వసుమతి మీఁదఁ
బోయిరి బ్రతికెడు పొందికలేక
యుర్విపై వేశ్యల కోలి యిచ్చుటలు
వినలేదు కనలేదు వెడబం బిడ్డ"

అని యిట్లు తన బ్రాహ్మణసోదరుఁడైన యనపోతరాజు చీవాట్లుపెట్టి మందలింపఁగా సిగ్గుచేఁ దలవాంచి ప్రత్యుత్తర మీయక తన యాభరణముల నెల్లను దీసి బీదలకు భిక్షుకులకు, బ్రాహ్మణులకు, భట్టులకు, దానము చేసి

1. ఏమి హేతువుచేతనో వీరచరిత్రము నందును శృంగారభూయిష్ఠమైన వేశ్యాకథనమును తొలగించి పదునాలుగేండ్ల బాలునకు వేశ్యాసంపర్కమును గలిగించుట కవికల్పన మని యూహింపవలయును; లేదా బాలవాయనికుడు పదునాలుగేండ్లవాడు కాఁడని యూహింపవలయును.

తన మామగా రయిన గండుకన్నమనాయనియింటి కేఁగెను. రాకరాక చాలకాలమునకు వచ్చిన యల్లుని నత్తవారు పరమసంతోషభావముతో, బూజించిరి. అతండును గొన్నిదినంబులు తన వచ్చినకార్యమును మఱచి మదనవ్యాపారపరతంత్రుండై యంతఃపురంబును విడువక నిజసఖి యైన మాంచాలతోఁ గ్రీడించుచుండెను. అపుడు పతివ్రతయు, సుగుణవతియు,సుందరియు నగునిట్టి భార్యను విడిచి, వేశ్యతోఁ గాలముఁ బుచ్చుచున్నందులకుఁ బశ్చాత్తాపమును బొంది తన్నుఁ దాను దూఱుకొనసాగెను. ఇట్లత్తవారియింట బాలచంద్రుండు మాంచాలతోడి వినోదంబులఁ బ్రొద్దులు పుచ్చుచుండ నొకనాఁడు మాంచాల తన భర్త తా వచ్చిన పనిని మఱచియున్న వాఁడని యెంచి యిట్లనియె.

"నాతోఁ బెనంగిన నయమేమి లేదు
కడువడిఁగలనికిఁ గదలుఁడి మీరు
కులవైరముందీర్చు గురుసాహసుండు
పరికించి చూడ నెవ్వరు మీరుదక్క"

ఇట్లు వచ్చిన కార్యమును దమ్మును మఱచి బాలనాయఁడు పిఱికిపందయై స్త్రీలోలుఁడై యంతఃపురంబునఁ గ్రీడించుచున్న వాఁడని యాతని తమ్ములాఱ్వురును మిక్కిలి రోషించి ఘనరౌద్రభావంబుతోడఁ గత్తులు దూసి వెడలిన కోపాగ్నిచే మాఱెఱుంగక కేరునట్టి మదగజంబులరీతి గండువారింటిముంగల నిలిచి నగరు తల్లడమంద భీకరంబుగా నార్చి పెడబొబ్బ లిడిరి. అప్పు డతఁడాగ్రహముతోఁ గటారి పెఱికి తమ్ములపై నుఱికె. అంత వారు బాలనాయఁడు తమపైఁ గవియ లజ్జాకరంబు లగు పోటుమాటలచే నొప్పించి సిగ్గుపడునటులఁ జేసిరి.

అప్పుడు బాలనాయఁడు తన తప్పును గ్రహించి యంతఃపురంబునకుఁ జని తన చేతి కటారిని భార్యచేతి కీయఁగా నామె నవ్వుచు భర్తను జూచి—

"రతిరాజ సౌందర్య రణరంగధీర
కమల బాంధవతేజ కరుణాలవాల

వినతాత్మజుని లావు వెసనీకుఁ గలుగు
సామీరిసమమైన సాహసం బబ్బుఁ
గృష్ణుని కెనయైనకీర్తి ఘటిల్లు
రవికాంతియుతుఁడవై రంజిల్లుచుండి
యలరాజుపగఁదీర్పు మనుజాలతోడఁ
బటుతర విక్రమ ప్రౌఢిమ మెఱయ
శ్రీగిరిలింగంబు చెన్నకేశవుఁడు
వరము లొసంగఁగ వర్ధిల్లఁ గలరు
శాత్రవ విజయంబు సమకూఱు మీకు
నీయాయుధము వడినిచ్చును జయము
కలియుగంబున మీకు ఘనపూజ లమరు"

అని ప్రాణనాథుని ఆశీర్వదించి యాకటారిని మరల నొసంగ నాతండు దానిం గైకొని యచటనుండి గదలి నిజగృహంబునకుం జని తల్లికిం జెప్పి యామెచే నాశీర్వాదములం బడసి మాయచే ననపోతరాజును వీరమేడపికిఁ బంపి తక్కిన సోదరు లార్గురతోడను రణభూమికి బయన మయ్యెను. ఇచ్చటఁ గార్యమపూడిలో నాయకురాలు యుద్ధము జరుగకుండ నెట్లయిన సంధిగావింపఁ బ్రయత్నించు చుండెను.

కోటకేతరాజు రాయబారము.

ఒకనాఁడు నలగాము కొల్వులో నాయకురాలు గూరుచుండి చింతపల్లిరెడ్డి, మాడుగుల వీరారెడ్డి, కొండ అన్నమరాజు, కోటకేతరాజు మొదలగు వాప్తవర్గమును రప్పించి సమభావమును వహించి,

"బాహుపరాక్రమప్రౌఢవు లయిన
వీరులు రాజులు వెలయ శోభిల్లు
కొల్వులోనికిఁ బోయి కూరిమి మీఱ
సమరంబు గాకుండ సంధి యానట్లు

మాటాడి యటమీఁద మాచెర్లభాగ
మేలుకొమ్మని చెప్పు డింకొక మాట
నాయనివద్దకు నరసింగుఁ దెచ్చి
కులవైర ముడుఁగుము కోరి మీరంద
ఱొక్కటికమ్మని యొప్పించి రండు
మిగిడి పోవలయును మనదేశమునకు"

అని చెప్పి సంధికార్యము నెఱవేర్పఁ బంపించెను. కేతరాజు మొదలగు రాయబారులు పెదమలిదేవమహీపతి కొల్వునకు వచ్చి యొండొరుల క్షేమ సమాచారములఁ దెల్పుకొన్న తరువాత నలగామరాజుచే మన్ననగాంచిన పిమ్మట కేతరాజు బ్రహ్మనాయని నిట్లని హెచ్చరించెను.

"వినవయ్య నాయఁడ విన్నపం బొకటి
అతివివేకులు మీర లఖిలరాజ్యముల
మీదృకు లయినట్టి మేటి విక్రములు
నీతిమంతులు లేరు నిశ్చయం బిదియు
గొంతుగోయఁగ మీరు కోరినయట్టి
నరసింగరాజును నయమునఁ దెచ్చి
యిచ్చెద నామీఁద నేమైన లెస్స
పరవిరక్షించిన సంహరించినను
భారంబు మీపైనఁ బాధకయుండు
మునుపటిరీతిని ముదమొప్ప మీరు
మాచెర్లభాగంబు మక్కువ నేలి
సంరక్షణము సేయు జనములనెల్ల
నుభయరాజులుమీర లొక్కటై యున్న
మావంటివారికి మానసం బలరు
నఖిలాధిపతులు మీయాజ్ఞ సేయుదురు
మీ రెఱింగిననీతి మే మెఱుంగుదుమె

ఉభయసంస్థానంబు లొక్కటి మాకు
ననఁగు రాజేంద్రుఁడు హరిపురి కేఁగు
సమయంబునను బుత్త్రిచయమును దెచ్చి
మీకు సమర్పించి మేను త్యజించెఁ
దర్వాత నిర్వాహదశయెల్ల నీది
యొకయిల్లు రెండుగ నొప్పనొనర్చి
తద్దు మాటాడెనే యెపు డెవరైన
మతిచెడి యీలోన మనసులు గలఁగ
నిందుచేఁ బగహెచ్చె నీర్ష్య జనించెఁ
గోడిపోరాడుట కూడదటంచు
నిచ్చలోఁ జెప్పిన నెవ్వరు వినిరి?
గురిజాలపురికినిఁ గోడిపోరాడ
నెవ్వరు వచ్చిరి యిదియేమి మాయ
ఐనట్టికార్యంబు లన్నియు నీకు
దెలిసియే యున్నవి తేటతెల్లముగఁ
గతజలంబుల కడ్డుగట్టిన రీతి
జరిగిన దానికిఁ జర్చ లేమిటికి
నావలీవలివారి నరసి రక్షింప
భారంబు నీయది బ్రహ్మనాయండ!
కౌరవతతి నెల్లఁ గదనంబునందుఁ
గూకటివేళ్లతోఁ గూల్చి యామీఁద
బహుకా త్రినడవులపాలైరి గాక
పాండవు లేమేలుపడసిరి చెపుము?
చేరి మీరొకనరసింగునికొఱకు
సకలభూపతులను సమయంగఁ జేసి
పాడైనరాజ్యంబు పైనఁబెట్టికొని

చివరకు ఫలమేమి చెందంగఁ గలరు?
పొందిక గలహంబు బుద్ధులు మాని
సవతిపుత్త్రులకిప్డు సంధి యొనర్చి
యనుకూలముననుంట నర్హంబు మీకు
నరయ నింతియకార్య మనఁగ రాజాన
నీయాన మేమింక నిల్వ మిచ్చుటను"

అనియిట్లు ధరణికోటవిభుఁడు భీమరాజపుత్త్రుఁడైన యారెండవ కేత రాజు సామవాక్యముల కిష్టపడక బ్రహ్మనాయని సైన్యములోని వీరనాయకులు వీరలను జంప దురాలోచనముచేయఁగా వారలను వారించి బ్రహ్మనాయని ముఁదులు కన్నమనాయఁడు, కొమ్మరాజు, వారలవాక్యములను బూర్వ పక్షముజేసి వీరనాయకులను బ్రహ్మనాయని సంధికార్యమునకు సమ్మతించు నటులఁ జేసెను.[1]

బాలనాయఁడు కార్యముపూడి ప్రవేశించుట

అక్కడ బాలనాయఁడు నలగొండశిఖరమునుండి కార్యముపూడి రణరంగంబు నవలోకించి దోర్నీని రప్పించి యాతని కాయుద్ధభూమిని జూపింప నాతఁ డంతయుం గలయఁజూచి యాయాదిశల నున్న శత్రుసేనాధిపతుల నీక్రిందివిధమున బాలనాయనికిఁ దెలిపెను.

"నరనాథుఁ డైనట్టి నలగామరాజు
గొల్లెనచుట్టును గూడికాపాడు
సేనాధిపతులను జెప్పెద వినుము
పడమటిదిక్కునఁ బొజాలబ్రహ్మ
సంకోజి గణపతి పరపితూర్పునను
నాయకురాల్ దక్షిణంపుదిక్కునను

1. కోటకేతరాజు క్రీ. శ. ౧౧౮౨వ సంవత్సరమున ధరణికోటయఁ బాలుఁ డనుటఁ బూర్వమే చంద్రశాలమునసే యీరాయబారము నడపినాఁడు.

దంట లై యుండిరి దక్షత మెఱయ
నంకాలరాముండు నాసామలిపురి
ముమ్మడిరెడ్డియు మొనతీర్చినట్టి
పొందుగలను జేలు భూరివిక్రముఁడు
వీరమ ల్లనునట్టి విఖ్యాతుఁ డొకఁడు
నుత్తరభాగాన నుండిరి వేడ్క
నిందఱు నెల్లను హెచ్చరించుచును
దిరుగుచు నరసింగధీవరుఁ డుండె
విక్రమసింహాంబు వీరకామేంద్రుఁ
డుప్పొంగిసేనతో నచ్చట విడిసె."

అంతట బాలనాయుఁడు నలగొండ వదలి సోదరులతో బయలుదేఱి పోయి కార్యముపూడి కరిగి సభలోఁ బ్రవేశించి రాజదర్శనమునకు మార్గ మిమ్మని సభాస్తారులఁ ద్రోచుకొని రాజసమ్ముఖమునకుఁబోయి మ్రొక్కెను. ఇతని రాక యెవ్వరికిని సంతోషము గలిగింపలేదు. రాజు భయముచేఁ బెడమొగము పెట్టెను. అప్పుడు కొలువులోఁ గూర్చుండిన బ్రహ్మనాయుని ప్రియశిష్యుం డగు మాలకన్నమనాయుఁడు బాలుని తుందుడుకుఁదనమును నిందించి తృణీకరించి పలికెను. బాలనాయుఁడు సంధికార్యమున కొప్పుకొన్నందులకు నలిదేవ భూపతిని సమ్ముఖంబున దూషింప నారంభించెను. బాలనాయుఁడు తన మామయైన గంగుకన్నమనాయునితోడఁ గొంతవడి చర్చించి క్రోధులకు కోపము వచ్చుమాటలాడి యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పసాగను. బాలనాయుఁడు తనభార్య చెప్పినమాట విశ్వసించి తనతో యుద్ధభూమికి రానీయక శత్రువులతోఁ బోరాడి కీర్తిగడింపనీయక యిచటపెట్టి వీరమేడపికిఁ బంపి మోసముచేసె నని దుఃఖించి అనపోతరాజు ప్రాణత్యాగము చేసిన సమాచారమును మాడచి యను యువతివచ్చి దెలుపఁగా బాలనాయుఁడు మిక్కిలి చింతించి మనసులో గ్రుద్దైలేచి తానొక్కఁడుపోయి శత్రువులనొక్కని పోరాడి విజయంబు

గాంతు నని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. బ్రహ్మనాయఁడు తనకుమారుని పౌరుషవిక్రమాదులకు మెచ్చుకొని యుద్ధమును జేయుటకు సమ్మతించి తనకడకు వచ్చిన రాయబారులను మరలఁ బంపి వైచెను. అటుపిమ్మట యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను.

బాలచంద్రనరసింహుల యుద్ధము.

మొట్టమొదట బాలనాయఁడు తనతండ్రికలన రణనీతి నుపదేశము నొంది బ్రహ్మనాయనికి నమస్కృతులు గావించి రణభేరు లధికమై మ్రోఁగుచుండఁగాఁ జంద్రాయుధము నొఱనుండితీసి జళిపించి యుగ్రుఁడై నిజసైన్యసమేతుఁడై శత్రుసైన్యముల నెదుర్కొన బయలుదేరెను. ఇట్లు బయలుదేఱిన బాలచంద్రుని సైన్యమును నరసింహభూపతిసైన్యములు మార్కొనియెను. అప్పుడు బాలనాయని ధాకకు నిలువంజాలక నరసింహుని సైన్యంబులు పలాయనంబు లగుచుండ నరసింగరాజు నిలువఁబడి పాఱిపోవుట వీరధర్మంబు గాదని ధైర్యవాక్యములం బలికి నొచ్చరించి పాఱిపోవుబంటులకు పౌరుష మెక్కించి మరల్చుకొని శత్రుసైన్యంబుల పయింబడిన నుభయపక్షములవారికిని సంకులసమరం బయ్యెను. అప్పు డెదురుగ నొక్కశూరవరుఁడు వెల్లనైన భద్రగజము నెక్కి రాఁగ నతండె నరసింహుఁ డని భ్రమించి బాలనాయఁడు సింగంపుఁగొదమమాడ్కి వానిపై దుమికి మదగజముయొక్క ఘనమైనమస్తకంబును ఖండించి ధరపైని గూల్చి మొలనున్నకటారితో వీరవరుని వక్షఃస్థలంబును పొడిచి వ్రక్కలుచేసి తమకంబుచే వాని తలఁ దెగవ్రేసి తనచేతఁ బట్టుకొని తండ్రికడకు విచ్చేసి యిదే నరసింహుని శిరం బని యాతని ముంగటం బడవైచెను. అంతట నయ్యది నరసింహుని శిరము కాదని బ్రహ్మనాయఁడు చెప్పఁగా సిగ్గుపడి మరల సమరభూమికిఁ జనుదెంచి యెప్పటియట్ల దలంపడి నరసింహభూపతితోడ ఘోరమైన యుద్ధముఁ జేసెను. ఆయుద్ధమునందు నిక్కముగా బాలనాయఁడు నరసింగుని సామంతరాగోలచే వక్షంబునం బొడువఁగా నతఁడు మత్తగజంబుపైఁ గూలెను.

నరసింహుని తలగోయుట.

అంతట బాలనాయఁడు పశ్చాత్తప్తుఁడై మిక్కిలి దుఃఖించి నరసింహుని చెద్దామములం దలపోసి తనవలన దోష మేమియు లేదని వక్కాణించుచుఁ గత్తితోఁ దలగోసి యద్దానిం గైకొని బ్రహ్మనాయని సభకుఁ బోయెను. బాలనాయఁడు చేసిన వీరకృత్యమున కద్భుతం బంది నరసింహుని మరణమున కెల్ల వారును మిక్కిలి దుఃఖించిరి. తుదకు బ్రహ్మనాయఁడు సహితము బాలనాయని నిందించెను.

బ్రహ్మనాయని దోషము లెన్నుట.

అందులకు సహింపఁజాలక బాలనాయఁడు తండ్రి చేసిన దుష్కార్యముల నెన్ని యీక్రింది రీతిని దూషించెను.

"వడవడయేడ్పులు వేగచాలింపు
కొల్వులో మామను కొమ్మభూపతికి
నలగాజుపగకయి యప్పగించితివి
నీస్వభావం బింక నే వివరింతుఁ
బోఁగొట్టితివి కోడిపోరున భూమి
నిను నమ్మివచ్చిన నీమేనమఱఁది
ప్రాణంబు గొన్నట్టి పాపాత్ముఁడవు
చెలువుమాడఁగఁ బంపఁ జెవులరాయనను
జటులకర్మండవై చంపించితీవు
ఘనువేంకజోదును గలనికిఁ బంపి
మందలోఁ జంపితి మాయ యొనర్చి
యిటువంటి నీచేష్ట లెన్ని వర్ణింతు"

ఇట్లు తండ్రిచేసిన దుష్కృత్యములను దూషించినఁ దండ్రియు 'విమతులకు వెన్నిచ్చి వచ్చిన నీవంటి వీరుఁడను గాను' అని యుల్లంబు నొవ్వాడఁ బలికెను. ఆపలుకు చెవులకు శూలమైనాటు నచట నిల్వంజాలక బాలనాయఁ

దహంకారగరిమచేఁ గదనభూమికి వచ్చి శత్రుసైన్యములమాఱ్కొని సోదరులతోఁగూడ మృతినొందెను.

మలిదేవరాజుల మరణము.

తమసోదరుఁడైన నరసింహభూపతి మరణమును విన్నతోడనే బాల మలిదేవరాజులు గుండెలవిసి చచ్చిరని చెప్పఁబడినది గాని యదియే నిక్కమైనయెడల వారలు మాయోపాయముచేఁ జంపఁబడియుందురు. వీరలకు రక్షకుఁడుగ నుండిన మాలకన్నమనాయఁడు వారలు మరణమునొందినతోడనే సైన్యములోనికి మరలివచ్చె నని చెప్పఁబడియుండుటచేత నతఁడే వారలఁ జంపియుండు నని సందేహింపవలసివచ్చుచున్నది.

మూఁడవ యుద్ధము.

బాలనాయఁడు మొదలగు మహావీరు లందఱు సంగ్రామస్థలంబునం బడుటకు సంతోషించి నాయకురాలు బ్రహ్మనాయని సమస్తసైన్యముల నాశనము చేయవచ్చు నని తలంచి నూత్నసైన్యమును గొంత మరల బ్రహ్మనాయనిపైకిఁ బంపెను. ఈ యుద్ధమునందు కొమ్మరాజు పెద్దనాయఁడు నాయకురాలి సైన్యముల నోడించిరి గాని, యుద్ధములోఁ గొమ్మరాజు ప్రాణంబుల విడిచెను.

నాయకురాలి యుద్ధము.

ఈ కడసారియుద్ధమున బ్రహ్మనాయని కిరుపోటిగా రాజ్యతంత్రము నడపినట్టి మహాసమర్థురాలును, మగబిరుదుగట్టి యశ్వారూఢయై యుద్ధావసానము కలుగు నించుకయుఁ జలింపక బ్రహ్మనాయనితోఁ బోర సమకట్టిన నిరుపమానశూరురాలును అగు నాయకురాలు తన సైన్యమున కంతకుఁ దానే యధ్యక్షురాలుగ నేర్పడి నాలుగుభాగములు గావించి నాలుగు ప్రక్కల శత్రువుల మాఱ్కొనుటకై నిలిపి యుంచెను. బ్రహ్మనాయని పక్షమున కేచెర్ల పేరినీఁడు, గండుకన్నమనాయఁడు, సుంకరదామనాయఁడు, మాలకన్నమ నాయఁడు, అను నల్వురు సేనాధిపతులును నాయకురాలి నాల్గుభాగములకు

మార్కొని యతిభయంకరమైన యుద్ధముఁ జేసిరి. తుదిని శత్రుసైన్యము నోడించెనుగాని సన్నగండ్లకడ మరణము నొందెను. మాలకన్నమనాయని సల్వురు సోదరులు చింతపల్లికడ యుద్ధములోఁ జచ్చిరి. ఉభయపక్షములందును వీరనాయకు లనేకులు వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనిరి. తుదకు బ్రహ్మనాయని ప్రియశిష్యుఁడగు మాలకన్నమనాయనితోడి పోరాటమున నాయకురా లుపజాతము బొందుటయే గాక వానిచేతికిఁ జిక్కెను. అంతట కన్నమనాయఁడు నాయకురాలిని కాళ్లుసేతులు బంధించి బ్రహ్మనాయని కడకుఁ గొనివచ్చెను.

యుద్ధ సమాప్తి.

నాయకురాలు బ్రహ్మనాయనిచేఁ జిక్కినతరువాత చేయునదిలేక నలగామరాజు బ్రహ్మనాయని శరణు సొచ్చెను. బ్రహ్మనాయఁడు దయార్ద్రహృదయుఁడై వీరనాయకు లెల్లరు మరణము గాంచినందువలనఁగల్గిన వైరాగ్యముచేత క్షమించి నాయకురాలికి బంధవిముక్తి గావించి నలగామరాజును బునరభిషిక్తునిఁ గావించి కీర్తి గాంచెను.

బ్రహ్మనాయఁడు సంఘసంస్కర్త.

వెలమకులంబున జన్మము గాంచిన శెచెర్ల బ్రహ్మనాయఁడు శ్రీరామానుజులచే బోధింపఁబడిన శ్రీవైష్ణవమతమును స్వీకరించి తన్మతాభినివేశపరవశుఁడై యామతమును పల్నాటిలో వ్యాపింపఁజేసి ప్రసిద్ధుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు కులభేదమును పాటింపక యగ్రవర్ణములవారిని క్షుద్రవర్ణములవారిని గూడ వైష్ణవులను గావించి తనతోడఁ గలుపుకొని సహపంక్తి భోజనములను గావించినట్లుగా వీరచరిత్రమునఁ బలుతావులఁ బేర్కొనఁబడియెను. ఈకాలమున పంచమజాతులనియుఁ బంచములనియుఁ బెద్దకొలముగానివారనియుఁ జెప్పఁబడునట్టి మాలలకు సయిత మాకాలమున వైష్ణవమతమును బోధించి దాసులనుగఁ జేసికొని సభలలో గౌరవించుటయే గాక వారలకు తనతోడి సపంక్తిభోజనమును గూడఁ గలుగఁ జేసెను. బ్రహ్మనాయఁడు మాలవాఁడైన తెప్పలినాయనికిని పెద్ద

సానికిని బుట్టినకన్నమనాయని వైష్ణవునిఁజేసి జ్యేష్ఠపుత్రునిభాతిఁ బెంచుకొన్నట్లుగ వీరచరిత్రమునఁ జెప్పఁబడినది. కార్యముపూడిరణరంగమును బరీక్షించుటకై బ్రహ్మనాయనిచేఁ బంపఁబడిన కన్నమనాయఁ డప్పటి యెఱుకుల సానితో,

"మాలలకునుబుట్టి మాలనైపోక
విష్ణుపాదముఁబట్టి విశ్వంబు లోనఁ
దెప్పలినాయఁడు తెలివ యొనట్టి
యంబుజలోచన పెమ్మసానికిని
శ్రీమించు మాచెర్లచెన్నని మేనఁ
బెంపొందెకుతులసిపెదవనమాల
వరమునఁగన్నట్టి వరపుణ్యసుతుఁడఁ
గన్నమనాపేరు గమలాక్షి వినవె"

అని తన యుదంతమును జెప్పుకొని యున్నాఁడు. కారెముపూఢియందు మలిదేవభూపతి బ్రహ్మనాయఁడు మొదలగువారు కోటకేతరాజు మొదలగు రాయబారులతో సంధికార్యమునుగూర్చి ప్రసంగించు సభలోఁ గన్నమనాయఁడు మొదలగు గోసంగులు కూర్చుండి యుండఁగా వీరమేడపినుండివచ్చి బాలనాయఁడు సభాస్తారులను ద్రోచుకొని రాజసమ్ముఖమునకుఁ బోవునపుడు మాలకన్నమనాయఁ డడ్డుపడి వానితోఁ గొంత ప్రసంగముఁ జేసెను. అప్పుడు,

"బ్రహ్మనాయఁడు నీకు బాంధవుఁ డెట్లొ?
వినిపింపు కన్నమ వివరంబు గాఁగ"

అని బాలనాయఁడు ప్రశ్నింపఁగా నతఁడు,—

"నాయఁడు విష్ణువు నారాయణుండు
ప్రకటదయాంబుధి వరము లొసంగఁ
దగ జనించితి నేను దల్లిగర్భమునఁ
బరమపావనమూర్తి బ్రహ్మనాయనికిఁ

పాదసేవకుఁడనై పరఁగినవాఁడ
భుజముల ముద్రలు పూనినవాఁడ
శూద్రమార్గుల నెఱ్ఱ చూడనివాఁడఁ
బ్రాసాదజీవినై ప్రబలినవాఁడ
శ్రేష్ఠపుత్రుఁడనంగ జెలఁగినవాఁడఁ
బుట్టితి వావెన్కఁ బురుషోత్తమునకు"

అని నిశ్శంకముగాఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈపైవాక్యములనుబట్టి యితఁడు మాలవాఁ డనియు, బ్రహ్మనాయనిచేత నుపదేశమును బొంది శంఖచక్రాంక ధారియై బ్రహ్మనాయునికి భక్తుఁడును పాదసేవకుఁడునై బాలనాయఁడు జనింపక పూర్వమే బ్రహ్మనాయనిచేతఁ బుత్రభావమునఁ బెంపఁబడె ననియు స్పష్ట మగుచున్నది. మాడుగుల బ్రహ్మరెడ్డి రేచెర్లబ్రహ్మనాయఁడు మొద లగువారికి విందుచేసినపుడు గొల్లవారు మొదలగువారుమాత్రమే గాక కన్నమ నాయఁడు మొదలగు గోసంగులుగూడఁ బోయిరి. కన్నమనాయఁ డావిందు నకుఁబోయి తన యిచ్చవచ్చిన స్థలమునఁ గూరుచుండె నని

"గోసఁగికన్నమ గుణములకుప్ప
తనయిచ్చ యగుచోటఁ దనరఁ గూర్చుండె"

అను వీరచరిత్రములోని వాక్యములవలన బోధపడుచున్నది. మఱియొకకాలము నందు ఆనెమువారియెదుట బ్రహ్మనాయఁడు గోసంగులనడుమ గూరుచుండి వారితోఁ గలసి భుజించె నని చెప్పఁబడినది. మాధవకులము పవిత్రమైనది గా

"కులములెన్నిటికైన గుఱుతైనవారు
తనర పూసలలోని దారంబువలెను
మలసి భేదములేక మలయుచుండుదురు
ఎంగిలిచండాల మేమియు లేక
మంగళంబునబుట్టె మాధవకులము"

అని బ్రహ్మనాయఁడు నిశ్చయించి పలికె నని చెప్పఁబడినది.

వీరశైవము.

మఱియు బ్రహ్మనాయనిపక్షమున వీరశైవులుఁగూడఁ గొందఱు కలరు. అలరాజు, కొమ్మరాజు మొదలగు వారెల్లరును వీరశైవులు. బాలమలిదేవరాజు మొదలగువారు శైవమతావలంబకులే గాని వైష్ణవులు గారు. అనుఁగుభూపతి, నరసింగరాజు, నాయకురాలు మొదలగువా రెల్లరును శైవమతావలంబకులు. పల్నాటి వీరయుద్ధమున వీరశైవులును వీరవైష్ణవులును మతభేదములను విడిచి బాలమలిదేవరాజుపక్షమున నిలిచి యుద్ధము చేసినది వింతగాఁ గన్పడక మానదు.

వీరారాధనము.

పల్నాటివీరచరిత్రమున నభివర్ణింపఁబడిన వీరవరులను నా దేశమున నిప్పటికిని గొలుచుచున్నారు. బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణువనియు, విష్ణ్వంశసంభూతుఁ డనియు వ్రాయుటయే గాక, యానీమలో నా బాలగోపాలము నందఱు నట్లే నమ్మి యిప్పటికిని గారెమపూడిసమీపమున నున్న గుత్తికొండబిలములోఁ దపం బాచరించుచున్నవాఁ డని చెప్పెదరు. ప్రతిసంవత్సరము కార్తికమాసములో నాపల్నాటివీరుల యుద్ధరంగప్రదేశమున మహోత్సవ మొక్కటి జరుగుచున్నది. ఆయుత్సవమునకు వేలకొలఁది దూరదేశస్థులు పయనముఁ బోవుచున్నారు. కార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాఁడు యుద్ధరంగస్థలమున వెల్లనిజెండా యెత్తుటయు, యుద్ధాహ్వానపత్రికలు చుట్టుపట్టులనుండు గ్రామములవారికిఁ బరివారాయుధాదిసామగ్రీసమేతులై రావలయు నని వ్రాయుటయు, నా బహుళామావాస్యనాఁడు రాచగావు, మఱుదినము రాయబారము, మూఁడవ దినము మందపోరు, నాల్గవదినము కోడిపోరు, అయిదవదినము కల్లిపాడు, అను నివి వరుసగా జరుపుటయు, దానికి మూఁడవనాఁటి మధ్యరాత్రమున యుద్ధరంగమున రక్తముతోఁ గలిపిన యన్నమును దిగంబరులై రణబలి యిచ్చుటయు మొదలుగాఁగలవి యిప్పటికిని జరుగుచున్నవి. 1 దీనినంతయును జరుపుటకు బ్రహ్మనాయని ముద్రకర్త యని యొకపీఠాధిపతి కలఁడు.

---

1. తెలుగోటివారివంశచరిత్రము పుట ౨౦.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

శ్రీరుద్రదేవుని సమకాలికులు

కమ్మనాటిరెడ్లు, లేక, కమ్మవారు.

కృష్ణానది మొదలుకొని నెల్లూరిమండలమున కందుకూరు (స్కందపురము) వఱకుఁ గల దేశము కమ్మకరాష్ట్రము (కమ్మకరాష్ట్రము) అనియాంధ్రచక్రవర్తులకాలమున వ్యవహరింపఁబడినది. అటుపిమ్మటఁ బల్లవులకాలమునఁ గమ్మరాష్ట్రము (కర్మరాష్ట్రము) అని వ్యవహరింపఁబడినది. ఏడవశతాబ్దప్రారంభమున నీదేశము పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తులచే జయింపఁబడినది. ఈదేశమును బరిపాలించిన చాళుక్యులలో మొదటివాఁడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు. ఈకుబ్జవిష్ణువర్ధనునితోఁ గుంతలదేశమునుండివచ్చిన బుద్ధవర్మ మొదలగు సేనాధిపతులు గొందఱు కమ్మరాష్ట్రమున నధికారములను బొందిరి. వీరలు చతుర్థాన్వయులైన శూద్రులనియు, దుర్జయవంశస్థులనియు శాసనములం జెప్పఁబడిరి. పండ్రెండవశతాబ్దమువఱకు వీరల చరిత్రము దెలియకున్నది.

చాళుక్యులకాలమునఁ గమ్మరాష్ట్రములోని యుత్తరభాగము వెలనాడు లేక అఱువేలనాడు (షట్సహస్రదేశము) అనియు, దక్షిణభాగము కమ్మనాడు అనియు, వ్యవహరింపఁబడినవి. త్రినయనపల్లవుని కాలమున మల్లవర్మ యను వాఁడు షట్సహస్రదేశమును సంపాదించె నట! పండ్రెండవశతాబ్దప్రారంభమున వేంగిదేశమును చోడదేశమును, రాజరాజనరేంద్రుని పుత్త్రుఁడును చాళుక్యచోడచక్రవర్తియు నైన మొదటికులోత్తుంగచోడుని కాలమున నేకసామ్రాజ్యమునకు లోఁబఱుపఁ బడినప్పుడు మల్లవర్మవంశజులే రాజప్రతినిధులై వేంగిదేశమును బరిపాలించిరి. అప్పుడు దుర్జయవంశస్థు లయిన

వీరిబంధువు లెల్లరును వీరికి సామంతులై కమ్మరాష్ట్రములోని యుత్తరభాగమును బాలించుచుండిరి. మున్నొకప్పు డాంధ్రసామ్రాజ్యములోఁ జేరి పశ్చిమభాగములుగా నేర్పడి యుండిన కుంతల కొంకణదేశములనుండి యేతెంచి కమ్మనాటియం దధికారమును వహించి ప్రఖ్యాతిఁగాంచిన యీప్రభువులే యాంధ్రదేశములోని యితర భాగములకుఁ బోయి యధికారము సలుపునపుడు మొదట కమ్మనాటివార్లు లేక కమ్మవా రని వ్యవహరింపఁబడిరి కాని మఱి యన్యము గాదు. 1 వీరు మొదట జైనమతావలంబకులుగను తరువాత శైవులుగ నుండిరి.

కోటవంశము.

కోట యనఁ ధరణికోట యనిభావము. ఈ ధరణికోట ప్రాచీనకాలమున నాంధ్రచక్రవర్తు లయిన శాలివాహనులకు రాజధానీనగరమై ధాన్యకటక మను పేరిట జగద్విఖ్యాతయశంబు గాంచి యున్నది. ఇత్యాది ధాన్యాంకపుర మనియు, ధాన్యవతీ పుర మనియు శాసనములం దేర్కొనఁబడినది. పండ్రెండవ పదుమూఁడవ శతాబ్దములలో దీనిని బరిపాలించిన రాజులను కోటవంశమువా రని వ్యవహరించుచుండిరి గాని కోట యనునది ధరణికోటనుండి కలిగిన సంజ్ఞ కాని మఱియొండు గాదు. వీరలు విష్ణుపాదోద్భవసంభవు లయిన చతుర్థాన్వయుల మని చెప్పుకొనియున్నారు. ఈ చతుర్థవంశమున మొదట ధనంజయుఁడు జనించినట్లుగా కోటభూతదేవిశాసనములోని యీ క్రింది పద్యమువలన బోధపడుచున్నది. 2

"చ. అమలపయోధిఁ జంద్రుఁ డుదయంబగునట్లనె పోలె వారిజా
తమున విరించి పుట్టినవిధంబున గాంచనధారుణీధరేం
ద్రమున సురాపనీజ ముదితంబయి యొప్పుగతిం జతుర్థవం
శమున జనించె నుగ్రరిపుసైన్యజయుండు ధనంజయుం డిలన్."

---

1. ఇప్పటి కమ్మవారిలో నితరజాతివార లనేకులు కలిసి యున్నారు.

2. గుంటూరుజిల్లా పెదముక్కెనగ్రామమునకు తూర్పున నున్న శిలాస్తంభముమీఁది శాసనమును జూచుకొనఁదగును.

ఈధనంజయుని గోత్రంబున విఖ్యాతు లైన నరపతు లనేకులు పుట్టినట్లు శైలాసనమునందే వ్రాయఁబడినది. క్రీస్తుశకము పండ్రెండవశతాబ్దము ప్రారంభమున ప్రోలనాయకుఁ డను నాతఁడు ధరణికోట కధ్యక్షుఁడై యుండెను.

ప్రోలనాయకుఁడు

ఇతఁడు చాళుక్యచోడచక్రవర్తి యైన కులోత్తుంగచోడునకు సామంతమండలేశ్వరుండై వెలనాటిని బరిపాలించుచున్న మొదటిగొంకరాజు మంత్రులలో నొక్కఁడుగా నుండెను. ఈగొంకరాజునకు ధనదపురము రాజధానిగ నుండెను.[1] ఈపురమును ధనదపుర మని మంచనకవి తన కేయూరబాహుచరిత్రమునందు వ్యవహరించి యున్నాఁడు. మఱియు నతఁ డీపురమును దన గ్రంథమున నిట్లభివర్ణించి యున్నాఁడు.

"సీ. పుష్పకనివహంబు భూమిపై నిలిచిన
యట్లంద మైన దేవాలయములు
రూప్యాచలము బహురూపంబుల నటించు
రమణ శోభిల్లు సౌధముల వెల్లు
అలకాధిపతి నిధు లన్నియు వెలివీట
విడిసినక్రియఁ బణ్యవీథికలును
ధాత మేదిని మిన్నుదఱిఁగి వైచినమాడ్కిఁ
గనుపట్టు బహుతటాకముల సొంపు
గీ. నుపవనంబులు సరసులు నొప్పు చేయ
చెఱకుఁదోఁటలుఁ బ్రాసంగుచేలు మెఱయ
నఖిలవిభవంబులకు నెలవగుచు వెలయు
ధనదపురమున కెనయున ధనదపురము.

1. ఇదియే యిప్పటి గుంటూరుమండలములోని చందవోలుగ్రామముగా నున్నది. ఆంధ్రుల చరిత్రము ప్రథమభాగములో 330 పుటలో ధాన్యకటకము ధనదపురము నొక్కటియే యని పొరబాటున వ్రాయబడినది.

యుతీయు నీపట్టణములోని ప్రజలయొక్క వైభవమును వాకవి యాగ్రంథమునందే యిట్లభివర్ణించి యున్నాఁడు.

"గీ. మంటికడవ నులకమంచంబు పూరిల్లు
నూలిచీర తన్నకలితంబు
గాని వెడిలోడవు గలుగు టొక్కండు
ధనదుపురములోని జనము లెల్ల."

శ్రీపలనాటి గొంకనరేంద్రునిమంత్రులలో నొకఁ డైన మన్నప్రోలనాయకుఁడు శా. శ. ౧౦౬౧ సంవత్సరము (క్రీ. శ. ౧౧౦౯) లో ధరణికోటలోని అమరేశ్వరస్వామివారికిఁ జేసిన దానమునుగూర్చిన శాసన మొకటి యాదేవాలయములోని ముఖమండపమునకు నైరృతిమూల నున్న స్తంభముమీఁద నున్నది. ఆశాసనమునందు:—

"క. శ్రీరాజప్రతిశాసనుఁ
డారాధితనీలకంఠుఁ డభినవమదనా
కారుఁడు ప్రోలఁడు విబుధా
ధారుఁడు (నంబెన్న రాంపి?)తనయుఁడు రెగడెక."

ఈప్రోలనాయకునిభార్య కొమ్మసాని.

కోటగండభూపతిరాజు - భూతమదేవి.

క్రీస్తుశకము ౧౧౭౦దగు సంవత్సరమున కోటగండభూపతిరాజుయొక్క భార్య యైన భూతమదేవి చేసినదానములనుగూర్చిన శాసనములు గుంటూరుమండలములో నున్నవి. ఆమె తన భర్తయొక్క వంశము నిట్లు చెప్పి యున్నది. ధనంజయగోత్రమున చోడరాజును, వానికి గండభూపతియును, వానికి ముమ్మడిభీమరాజును, వానికి గండభూపతిరాజును జనించినట్లు పెదముక్కలశాసనమునఁ జెప్పియున్నది గాని, ప్రోలనాయకునకు వీరలకు నెట్టి సంబంధము గలదో తేటపఱిచి యుంచలేదు. ఈశాసనమునం దుదాహరింపఁ బడిన రాజుల వృత్తాంతము లేశమాత్రమును దెలియకున్నది.

కోటకేతరాజు.

క్రీస్తుశకము ౧౧౮౨వ సంవత్సరమున శ్రీమన్మహామండలేశ్వరుం డైన కోట కేతరాజు ధాన్యకటకమునకుఁ బ్రభు వయ్యెను. ధరణికోటరాజులలో నితఁడు సుప్రసిద్ధుఁడు. ఇతనిశాసనములు గుంటూరుమండలములో అమరావతి వేల్పూరు మొదలగు గ్రామములలో నున్నవి. ఇతఁ డమరావతీశాసనములోఁ దన్నుగూర్చి,

"స్వస్తిశ్రీచతుస్సముద్రముద్రిత నిఖిలవసుంధరా పరిపాలక, శ్రీమత్త్రినయనపల్లవప్రసాదాసాదిత కృష్ణవేణీనదీ దక్షిణ షట్సహస్రావనీవల్లభ, భయలోభ దుర్లభ, చోళ చాళుక్య సామంతమదానేకప మృగేంద్ర, విభవామరేంద్ర, శ్రీమదమరేశ్వర దేవదివ్య శ్రీపదపద్మారాధక, పరబలసాధక, శ్రీధాన్యకటకపురవరాధీశ్వర, ప్రతాపలంకేశ్వర, కలిగలి మోళదళ్ళ, వెట్టరగళ్ళ, గండరగండ గండభేరుండ, జగమెచ్చుగండ, నన్నిమార్తాండ నామాదిప్రశస్తిసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కోటకేత మహారాజులు" అని చెప్పుకొని యుండుటచేత నితఁ డాకాలమున సుప్రసిద్ధుఁడై యుండవలయు ననుటకు సందియ ముండఁబోదు. ఇంత ప్రఖ్యాతి గలుగుటకుఁ గారణము లేక పోలేదు. వేంగీరాజప్రతినిధియై చాళుక్యరాజధవనమూలస్తంభమని ప్రసిద్ధిగాంచి రాజమహేంద్రవరము మొదలుకొని కాళహస్తివఱకుఁ గల యాంధ్రదేశమును బాలించిన గొంకరాజునకు కోటకేతరాజు మేనల్లుఁడుగ నుండెను. ఈగొంకరాజు వెలనాటి మొదటిగొంకరాజునకు మనుమఁడు. చాళుక్యచోడచక్రవర్తి యైన మొదటికులోత్తుంగునిచేఁ బెంచుకొనఁబడిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడునికిఁ బుత్త్రుఁడు. [1] ఈరెండవ గొంకరాజు తనతోఁబుట్టువైన సబ్బమదేవిని కోటకేతరాజు తండ్రి యైన భీమరాజునకిచ్చి వివాహము చేసెను. అప్పటినుండియు నీవంశమున కధికప్రఖ్యాతి గలిగినది. ఈసంబంధమునుగూర్చి యమరావతిలోని కేతరాజుశాసనములలో నొకదానిలో,

---

1. ఆంధ్రులచరిత్రములోని ద్వితీయభాగము 335. 336 పేజీలలోఁ జూడఁదగినయది

"శ్లో. గోంకక్షితీశశశినో భగినీ గుణాఢ్యా
సబ్బాహ్వయా కమలచారుతరా స్ఫుటశ్రీః
తస్యాఽభవత్ ప్రియతమా పురుషోత్తమస్య
... ...
తస్మాత్తస్యాం సమజనిసుధారశ్మికాంతి ర్వివస్వ
త్తేజో రాజ ద్గుణగణనిధిః కేతుభూపోఽభిరూపః."

అని కేతరాజు తండ్రి భీమరాజు గొంకరాజుసోదరిని వివాహమాడినట్లును దెలుపఁబడినది. కాఁబట్టి కోటభీమరాజు క్రీ. శ. ౧౧౮౨ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము ధరణికోటలోఁ బరిపాలనము సేయుచుండెను. వీర లుభయులును పల్నాటివీరచరిత్రమునఁ జేర్కొనఁబడిరి. కేతరాజు తనశాసనములోఁ దన పూర్వులను గొందఱను జేర్కొని యున్నాఁడు. భీమరాజునకు (మొదటి) కేతరాజు, కేతరాజునకు (మొదటి) భీమరాజు, భీమరాజునకు (రెండవ) సబ్బమదేవియందుఁ దాను జనించినట్లు చెప్పుకొని యుండుటచేత ధరణికోటరాజులలో కేతనామముగలవారిలో నితఁడు రెండవ వాఁడుగా నుండెను. కోటభూతమదేవి భర్తయైన గండభూపతికిని కేతరాజుతండ్రియైన భీమరాజునకుఁ గల సంబంధము తేటపడకున్నయది. అయినను వీర లిరువురు నేకకుటుంబములోనివారే యైయుండవలయును. కేతరాజునకు చోడరాజను జ్యేష్ఠసోదరుఁ డొకఁడు గలఁడు.

బౌద్ధమతము - బుద్ధునిపూజలు.

కోటకేతరాజుకాలమున బౌద్ధమతమును బుద్ధునిపూజలు నాంధ్రదేశమునఁ బూర్తిగా నశింప లేదని కేతరాజుశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతనికాలమునాఁటికి ధాన్యకటకములోని బుద్ధునిచైత్య మింకను సురక్షితముగానే యున్నట్లు గాన్పించుచున్నది. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౦౪ గవ సంవత్సర మాఘశుద్ధదశమీ గురువారమునాఁడు శ్రీమద్బుద్ధదేవునకు కంద్రవాటిలోని క్రంతేరు, కొండపడమటిసీమలోని మేడికొండూరు, డొంకిపఱ్ఱు, అను గ్రామములను దానముచేసెను. బుద్ధదేవుని దీపారాధానమునకై సేతికొలను గొత్తి

లను గొల్లబోయలకు దానము చేసెను. ఇతని యుంపుడుకత్తెలగు సూరమదేవియును, ప్రోలమదేవియును గూడ బుద్ధుని దీపారాధనమునకై నేతికొఱకు బోయలకు గొఱ్ఱెలను దానము చేసిరి. కోటకేతరాజు శైవుఁడైయుండియు బుద్ధోపాసనముచేయు ప్రియురాండ్ర ప్రీతికై పైదానములను జేసియుండును.

కేతరాజుయొక్క బ్రాహ్మణాగ్రహారములు.

తనతల్లి సబ్బమదేవికిఁ బుణ్యముగా సబ్బాంబికాపుర మనిపేరు పెట్టి గొండవాతవాడిలోని కాకొల్లుగ్రామమును; తనతండ్రి భీమరాజునకుఁ బుణ్యముగాను భీమవర మని పేరుపెట్టి గొండవాతవాడిలో జింజిపాడు, చల్లగర, తాడువాయి అను గ్రామములను; తనజ్యేష్ఠసోదరుఁడు చోడరాజునకుఁ బుణ్యముగాను చోడవర మని పేరుపెట్టి గొండవాతవాడిలోని యమ్మలపూడి గ్రామమును; తనకుఁ బుణ్యముగాను జగమెచ్చుగండాపుర మని పేరుపెట్టి గొండవాతవాడిలో కంటిమడ్డి, ఉప్పులపాడును, కొండపడమటిసీమలో సత్తెనపల్లి, చింతపల్లి, కేతపల్లి, ఎఱ్ఱగుంట గ్రామములను, దొడ్డికంద్రవాడిలో ఒంకదొన గ్రామమును, బ్రాహ్మణోత్తములకు దానము చేసెను.

కోటబయ్యాల మహాదేవి.

నతవాటిసీమకుఁ బరిపాలకుఁ డయిన శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రుద్రదేవమహారాజునకుఁ గొమార్తె యైన బయ్యాలమహాదేవి పై కేతరాజునకుఁ బట్టమహిషి యని గనుపట్టుచున్నది. ఈమె క్రీ. శ. ౧౨౩౮వ సంవత్సరము వఱకు జీవించియున్నట్లు కనంబడుచున్నది. ఆసంవత్సరమున నీమె ధాన్యకటకములోని బుద్ధదేవునిదీపమునకై నేతినిసమకూర్చుటకై గొఱ్ఱెలను బోయలకు దానముచేసి యున్నది. ఈమె పుట్టినింటివారుకూడ చతుర్థకులజుల మని చెప్పికొనియున్నారు. ఈమె కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తి తోఁబుట్టుగగు మేలాంబిక లేక మైలమ్మయొక్క కూఁతురు. ఈసంగతి మఱియొకతావున సవిస్తరముగాఁ దెలుపఁబడును.

కోట బేతరాజు - కోట గణపాంబ.

మహామండలేశ్వరుఁ డైనకోటకేతరాజునకు రుద్రరాజు జనించెను. ఈ కోటరుద్రరాజుకాలముననే కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తి వెలనాటి భూపతులను జయించి సామంతులనుగాఁ జేసికొనెను. ఈదండయాత్రకుఁ బూర్వముననే వెలనాటిపృథ్వీశనరేంద్రునకును, పాకనాటిదేశప్రభువును కాంచీపురచోడచక్రవర్తులకు సామంతుఁడుగనుండిన మనుమసిద్ధికి మంత్రి యగు తిక్కనృపాలునకును, ఘోరమైన యుద్ధము జరిగి యాయుద్ధమునందు పృథ్వీశనరేంద్రుని మస్తకము ఖండింపబడియెను. తరువాత కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తి యాదేశముపై దండెత్తివచ్చి వెలనాటిప్రభువులను జయించి దేశమునంతయుఁ దనరాజ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. అప్పుడు మఱియొక యుపద్రవము తటస్థింపకుండ నీప్రాంతమునఁ దనరాజ్యము బలపడుటకై తనరెండవ కుమార్తెయైన గణపాంబాదేవిని ధరణికోటరాజును మహామండలేశ్వర రుద్రదేవరాజపుత్త్రుఁడు నైన మహామండలేశ్వర బేతరాజున కిచ్చి వివాహము గావించెను. రుద్రరాజునకుఁ బిమ్మట బేతరాజు రాజ్యమును బాలించెను. ఇతఁడెంతకాలము పరిపాలనముచేసెనో తెలిసికొనుటకు ఆధారమేమియును గానరాదు. ఇతఁడు గణపతిదేవచక్రవర్తి దండయాత్రలలోఁగూడ యుద్ధములు చేయుచుండి వయసుమీఱకమున్నె మరణముఁ జెందియుండవలయును. ఇతని మరణానంతరము కోటగణపాంబామహాదేవి చాలకాలము ధరణికోటయందుఁ బరిపాలనము చేసెను. ఈమె దానశాసనములు క్రీస్తుశకము ౧౨౭౮ వ సంవత్సరములోఁ గనంబడుచుండుటచేత నీమె చాలకాలము బ్రదికియుండెనని చెప్పవచ్చును. తన యక్కగారైన రుద్రమహాదేవి పరిపాలనములోఁగూడఁ దనపరిపాలనమును సాగించియుండవలయును. భర్తమరణానంతరము గణపాంబ ధర్మకార్యముల ననేకములను గావించెను. ఈమె తనభర్త స్వర్గస్థుఁ డైనతరువాత ధాన్యకటకములోని యమరేశ్వరాలయముయొక్క గోపురమున సువర్ణకలశములను నిర్మించెను. ఈమె యొకశివాలయమును నిర్మించి

అంత తనభర్త పేరిట చేతేశ్వరనామముతో లింగప్రతిష్ఠ గావించెను. ఈచేతేశ్వరాలయగోపురమునందుఁగూడ సువర్ణకలశములను బెట్టించెను. ఈశివాలయము సంరక్షణముకొఱకు ధాన్యసమృద్ధమైన బెనదేవి యనుగ్రామము నొసంగి దానశాసనము వ్రాయించెను. ఇంతియుగాక బ్రాహ్మణుల కనేకదానములను గావించెను. మఱియును దనతండ్రి గణపతిదేవచక్రవర్తి పేరిట గణపేశ్వర శివాలయమును నిర్మింపించి దానిసంరక్షణమునకుఁగాను చింగపాడనుగ్రామమును దానము చేసెను. ఈమె మహేశ్వరధ్యానము చేయుచుఁ దనయవసానకాలమును గడపె నని చెప్పఁబడినది.[1]

బుద్ధవర్మవంశము-కొండపడమటి బుద్ధరాజు.

ఇతఁడు కొండపడమటిసీమకు ప్రభువు. కనుక నితనికి గిరిపశ్చిమశాసనుఁ డనుబిరుదము గలదు. ఇతఁడు చోడచక్రవర్తులకు సామంతుఁడుగ నుండెను. వెలనాటి ప్రభువులకు ముఖ్యబంధువు. ఇతఁడు బుద్ధవర్మవంశములోని వాఁడ ననియు, చతుర్థాభిజనుండ ననియుఁ జెప్పుకొని యున్నవాఁడు. ఇతఁడు కొండవీటికిఁ బశ్చిమభాగమున నున్న సీమను బరిపాలనముఁ జేయుచు వెలనాటిరాజులతోడి బాంధవ్యమువలనఁ బ్రఖ్యాతి గాంచెను. వెలనాటిరాజుల యొక్క రాణులందఱు నీబుద్ధరాజువంశమున జనించినవారు. ఇతనియొక్క శాసనములు నరసారావుపేటతాలూకాలోని నాదెండ్లలోను, గుంటూరు తాలూకాలోని చేబ్రోలులోను గలవు. ఇతనిశాసనములలో దుర్జయకులాభరణుఁ డనియు, ఏలాదయసింహుఁ డనియు, అనియాంకభీముఁ డనియు బిరుదము లితనికిఁ గలవని చెప్పఁబడియెను. బుద్ధవర్మవంశమున ముండరాజును, అతనికి గండమరాజును, అతనికి (రెండవ)ముండరాజును, అతనికిఁ గుండాంబిక యందు మల్లరాజు, బుద్ధరాజు, అంకము, లేక అక్కమ్మయు జనించెను. వీరిలో రెండవవాఁడే మనబుద్ధరాజు. ఇతనిచెల్లెలయిన అక్కమ్మను వెలనాటి ప్రభువైన రాజేంద్రచోడునకిచ్చి వివాహము చేయఁబడియెను. ఈ రాజేంద్ర

1. **Epigraphia Indica, No. 16, Yanamadala Inscription.**

చోడుఁడే వేంగిదేశరాజప్రతినిధియై యాంధ్రదేశములోని వేంగిభాగమును బరిపాలించెను. గుంటూరుమండలములోని పిరిపురశాసనమున వితనింగూర్చి యీ క్రిందిపద్యము చెప్పఁబడినది.

" చం. ఇల వెలనాటిగొంకవసుధీశతనూభవుఁ డైనచోడభూ
తలపతి చోడపట్టము ముదంబున గట్టి భుజాబలంబునం
గొలని జయించి యందు రిపుకుంజరు భీమునిఁ జంపె నాంధ్రభూ
తలము పదాఱువేలు సతతస్థితి నేలె సురేంద్రలీలలన్."

ఈ రాజేంద్రచోడుని మఱఁదియైన కొండపడమటిబుద్ధరాజు ధనదుపురము (చందవోలు) లోని పాండేశ్వరదేవాలయమునకు నాదెండ్లలోని కొంతభూమిని దానము చేసెను. మొదటికులోత్తుంగచోడచక్రవర్తియొక్క సైన్యాధిపతియు, మొదటిగొంకరాజుయొక్క సోదరుఁడునైన పండయరాజుచే నిర్మింపఁబడినది గావున నాయాలయమునకు పాండేశ్వరాలయ మని పేరు కలిగెను. ఈకొండపడమటిరాజులు నాదెండ్లలోని మూలస్థానేశ్వరదేవాలయమునకుఁ గావించిన దానములను గూర్చిన శాసనము లాదేవాలయమున ననేకములు గలవు. వీరివంశమున జనించిన జయాంబిక వెలనాటిప్రభు వైన మూఁడవకులోత్తుంగచోడగొంకరాజునకుఁ బట్టమహిషియై పృథ్వీశవరేంద్రునకుఁ దల్లియై పిఠాపురములోని కుంతీమాధవస్వామి యాలయమును నిర్మించి నవఖండవాడగ్రామమును దానముచేయుటయేగాక సింహాచలములోని నృసింహుని విగ్రహమునకు సువర్ణకవచమును సమర్పించెను.

నతవాటిసీమరాజులు.

హైదరాబాదు రాష్ట్రములోని మధిరజిల్లా కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తుల పరిపాలనకాలమున నతవాటిసీమ యని వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఆకాలమున దీనికి మడపల్లెదుర్గము రాజధానిగ నుండెను.[1] ఇత్యాది చాళుక్యులకుఁ

1. మడపల్లె యనునది ఏలూరికి సమీపమున నున్న మాదేపల్లి యని యొకరు వ్రాసిరి కాని యది సరికాదు. మడపల్లె బెజవాడహైదరాబాదు రైలుమార్గమున నున్న మధిరస్టేషనునకు సమీపమున నుండు మడపల్లె యనునదియే.

బూర్వము క్షేత్రపాటివిషయ మను పేరితోఁ బరఁగుచుండి తూర్పున కొల్లూరువఱకు సమీపముగా నున్న దెందులూరువఱకును విస్తరించి యుండెను. విష్ణుకుండినవంశజాం డయిన విక్రమేంద్రవర్మ శాసనములలో గుడ్డవాదివిషయం బీసీమ యుదాహరింపఁబడినది.[1] దుర్జయవంశజాల మనియు, చతుర్థాన్వయుల మనియుఁ జెప్పుకొనిన రాజు లీనతవాటిసీమను మొదటిప్రతాపరుద్రునికాలమునఁ బరిపాలించుచుండిరి. అప్పు డీమండలమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు కాకతీయులకు బంధు వగు దుర్గరాజుకొడుకు బుద్ధరాజు. పండ్రెండవశతాబ్దాంతమున మహామండలేశ్వరుఁ డైన బుద్ధరాజుకుమారుఁడు రుద్రరాజు మదపల్లె రాజధానిగ నతవాటిసీమను బరిపాలనము సేయుచుండెను.

బుద్ధరాజుకొడుకు రుద్రరాజు.

శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రుద్రదేవరాజు కాకతిప్రోలరాజుయొక్క పుత్త్రిలలో నొక్కఁడును, మొదటిప్రతాపరుద్రుని తమ్ముఁడును, గణపతిదేవ చక్రవర్తియొక్క తండ్రియు నగు మహాదేవరాజుయొక్క పుత్త్రిక యగు మైళమాంబికను (మైలమ్మ) వివాహముఁ జేసికొనియె నని త్రిపురాంతకములోని మైళమాంబికశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.[2] రుద్రరాజునకు మైళాంబికవలన నెనమండ్రుకుమారులును బయ్యలమహాదేవి యను కొమార్తెయుఁ గలిగినట్లుగా ధాన్యకటకములో నమరేశ్వరదేవాలయములోని బయ్యలమహాదేవియొక్క దానశాసనములో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది.[3] ఈమె బుద్ధదేవునికి దానముచేసిన ట్లిదివఱకే వ్రాసియున్నాను. బయ్యలదేవి తండ్రి యైన యీరుద్రదేవరాజు బుద్ధరాజునకు ద్వితీయపుత్త్రుఁడని త్రిపురాంతకశాసనములోఁ జెప్పఁబడినది. ఈ నతవాటిసీమరాజులు మొదట చాళుక్యచోడచక్రవర్తులకు సామంతులుగానుండి తరువాత కాకతీయులతోడి సంబంధబాంధవ్యములచేత గణపతిదేవచక్రవర్తికాలమున నాతనికి సామంతులైరి. బందరుజిల్లా

(1) ఆంధ్రులచరిత్ర భా. ౧. పే. 363.

(2) No. 204 of the Epigraphical Collection for 1905.

(3) No. 15. B. Two Pillar Inscriptions at Amaravaty

లోని ఉయ్యూరుపరగణాలోఁజేరిన ముదునూరు గ్రామములోని రామేశ్వర దేవాలయములో నున్న యొకశాసనములో నీక్రిందిశ్లోకమునందు కాకతీయ కుండాంబ యీరుద్రదేవరాజునకు భార్య యైనటులఁ గానంబడుచున్నది.

"శ్లో. బుద్ధారాధిపసూనురుద్రనృపతిః శ్రీనాథవాటీశ్వరో
యస్యా భూర్జనకోస్యకాకతిమహాదేవక్షితీశాత్మజా
కుండాంబా జననీ ద్విషద్గజహరే శ్రీమాధవక్ష్మాపతే
ర్దేవీత్వం సముపేత్య సంప్రతి మహాదేవీప్రసూతే.సుతాన్."

పై శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన మహాదేవియొక్క భర్తయైన మాధవనృపతికి శ్రీనాథవాటీశ్వరుఁడైన బుద్ధరాజుకొడుకు రుద్రరాజు తండ్రియనియు, కాకతిమహాదేవరాజుయొక్క కొమార్తయైన కుండాంబ తల్లియనియు, బోధపడుచున్నది. ఇతర శాసనప్రమాణమునుబట్టి రుద్రదేవరాజునకు వివాహము చేయఁబడిన మహాదేవరాజుకొమార్తపేరు మైలమ్మ యని మన మెఱింగియున్నాము. కుండాంబకు మైలమ్మ యను నామాంతరము గలదేమో భావిపరిశోధనమునం దెలిసికొనవలసి యున్నది. కాకతికుండాంబశాసనమునుబట్టి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రుద్రదేవరాజుయొక్క యొనమండ్రుకుమారులలో మాధవనృపతి యొక్కఁ డని స్పష్టమగుచున్నది. కాకతీయరాజబంధువు లైన యీమండలేశ్వరు లందఱును, పైవెలనాటి గణపతిదేవచక్రవర్తి దాడి వెడలినప్పుడు జరిగిన యుద్ధములలో భాగస్వాము లై యుండి యాచక్రవర్తికి జయము సమకూర్పించినవారు గా నుందు రనుటకు సందియము లేదు.

తొమ్మిదవప్రకరణము.

కాకతి గణపతిదేవచక్రవర్తి పాలనము.

(క్రీ. శ. ౧౧౯౯ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౨౬౦ వఱకు.)

శౌణదేశాధీశ్వరుం డయినజైత్రపాలుఁ డనుయాదవరాజునకును ఆంధ్రదేశాధీశ్వరుం డయినకాకతిమహాదేవరాజునకును జరిగిన మహాయుద్ధములో మహాదేవరాజు వీరమరణము నొందినవెనుక నతనికుమారుఁ డైనగణపతిదేవుఁడు సింహాసనారూఢుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మహాదేవరాజునకు బయ్యమాంబికవలన జనియించినవాఁడు.[1] ఇతఁడు తన పెదతండ్రి యైనప్రతాపరుద్రదేవునిచే స్థాపింపఁబడిన త్రైలింగ్యసామ్రాజ్యమును నల్గడల విస్తరింపఁజేసి చక్రవర్తిపదమునువహించి సప్తమచక్రవర్తి యని యాంధ్రభూస్థలినంతట వేనోళ్లఁ గొనియాడఁబడుచుండెను. పైనిజెప్పిన యుద్ధములో నితఁడు శాత్రవులచేఁ జిక్కువడి విడిచిపెట్టఁబడిన తరువాత ఆయవమానమును భరింపఁజాలక అసంఖ్యాకము లయిన సైన్యములంగూర్చుకొని యాదేశముపై దాడివెడలి యాదవులతో యుద్ధముచేసి శౌణభూపతిని జయించి యాతనివలన నమూల్యము లయిన రత్నరాసులను ధనమును బడసి నిజరాజధానికి మరలివచ్చెను. అప్పటినుండియు యాదవు లనేకపర్యాయము లాంధ్రదేశ మాక్రమించుకొనుటకై ప్రబలప్రయత్నములు చేయుచువచ్చిరిగాని తెలుంగువారు వారిని గోదావరీనదినిదాఁటి దిగువకు రానీక నిలిపిరి. పశ్చిమచాళుక్యసామ్రాజ్య మంతరించినవెనుక కర్ణాటకదేశమున కధిపతులైన భల్లాణరాజులు సయితము త్రిలింగ

1. పూర్వగ్రంథములలో గణపతి మొదటిప్రతాపరుద్రునికొడుకు కని వ్రాయఁబడెనుగాని యది సరికాదు. శాసనములలో గణపతి మహాదేవరాజు కొడుకని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియెను.

దేశమును వశపఱుచుకొనవలయు నని భగీరథప్రయత్నములు గావించిరిగాని తెలుంగువారిపరాక్రమము ముందట నవియన్నియు భగ్నములై పోయినవి. గణపతిదేవుఁడు సింహాసన మెక్కినతోడనే మండలేశ్వరు లనేకులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచున్న యాంధ్రదేశమంతయు నేకచ్ఛత్రముక్రిందికిఁ దీసికొని రావలయు నని నిశ్చయించి తదనుగుణముగా సమర్థు లయిన మంత్రులను సేనాధిపతులను నియమించుకొని వారలసాహాయ్యముతో విజయయాత్రలు ప్రారంభించి యొక్కొక్క మండలేశ్వరుని జయించి వశపఱుచుకొని సామంతునిగఁ జేసికొనుచుండెను. గణపతిదేవుఁడు రాజ్యతంత్రజ్ఞానముగలవాఁడు గావున నేపని ప్రారంభించినను అతనికి విజయమే సమకూఱుచుండెను. కృష్ణానదిమొదలుకొని కాంచీపురమువఱకుఁ గల తూర్పుతీరమునంతయుఁ గమ్మనాటిరెడ్లు, పాకనాటిరెడ్లు, రేనాటిరెడ్లు, చోడు లను పేరితోఁ బరిపాలనము సేయుచుఁ బేరికిమాత్రము కాంచీపురిచోడచక్రవర్తులకు సామంతుల మని చెప్పుకొనుచు నైకమత్యములేక తమలోఁదాము పోరాడుచుండఁగా గణపతిదేవమహారాజు వారల నందఱను జయించి యేకసామ్రాజ్యమునకు లోఁబడినవారినిగఁ జేసి దేశమున సద్ధర్మపరిపాలనము నెలకొల్పవలయు నని తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి తుదకుఁ గృతార్థుఁడై శాశ్వతమైన కీర్తిని గడించెను.

వేంగీదేశములోని కల్లోలములు.

వెలనాటిభూపతులు పేరికిమాత్రము చాళుక్యచోడచక్రవర్తులకుఁ బ్రతినిధులై విక్రమసింహపుర మను నెల్లూరు మొదలుకొని యుత్తరమున సింహాచలపర్యంతమును గల వేంగీదేశమునంతయు ననేకమండలాధిపతుల సాహాయ్యముతో నిరంకుశముగాఁ బరిపాలనము సేయుచుండఁ బండ్రెండవశతాబ్దాంతమున గొప్పకలవరము జనించి చాళుక్యచోడచక్రవర్తుల యాధికారమంతయు సంపూర్ణముగా క్షీణించుటయేగాక వెలనాటిరాజులలోఁ గడపటివాఁ డయిన పృథ్వీశ్వరునితోఁగూడ వెలనాటి సామ్రాజ్యలక్ష్మి కాకతీయులను శరణు చొచ్చెను. పండ్రెండవశతాబ్దాంతమున పృథ్వీశ్వరమహారాజునకును విక్రమ

సింహపురాధిపతి యైనతిక్కభూపాలునకును జరిగిన మహాఘోరయుద్ధములో పృథ్వీశ్వరరాజు వీరమరణము నొందెను. అంతట పూర్వచాళుక్యవంశ చేతవిజయాదిత్యునివంశమున జనించిన మల్లపదేవుఁడను నాతఁడు విష్ణువర్ధన నామముతో క్రీ. శ. ౧౨౦౨వ సంవత్సరమునఁ బీఠికాపురమునఁ (పిఠాపురమున) పట్టాభిషిక్తుఁడై పదిసంవత్సరములకాలము పరిపాలనము చేసెను. ఇతనికి మల్లపదేవచక్రవర్తి యను బిరుదనామము గలదు.

తెలుఁగునాయకులు, లేక తెలఁగాలు

ఆకాలమున నిప్పటి కృష్ణామండలములోని ఏలూరు, కొల్లేరుకోట, లేక, ఆకివీడు, గణపవరము, ముఖ్యపట్టణములుగ నుండి తెలుంగునాయకులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండినటులఁ గనుపట్టుచున్నది. ఏలూరునకు కొలనుపుర మనియు, సారసిపుర మనియు, కమలాకరపుర మనియుఁ బేరులున్నట్టుగాఁ దెలుంగునాయకుల శాసనములం గనుపట్టుచున్నది. వీరు చాళుక్యుల కాలమునను కాకతీయులకాలమునను సామంతమండలేశ్వరులుగ నుండి కమ్మసేనానాయకులవలెనే ప్రసిద్ధిగాంచి యుండిరి. గణపవరమునకు పద్మినీపుర మను నామ మున్నట్టు గణపవరములోని సువర్ణేశ్వరస్వామి వారిదేవాలయములోని యొకశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇక్కడ నొకగొప్పకోట యుండెను. ఇయ్యది కొంతకాలము కోనసీమరాజు లయిన రాచవారవంశమునను, మఱికొంతకాలము కొలనురాజు లయిన తెలఁగాలవంశమునను ఉండెను. ఈప్రాంతదేశ మంతయుఁ గొలనుపురాధిపతు లయిన తెలుఁగునాయకులచేతనే పరిపాలింపఁబడుచుండె ననుటకు లేశమాత్రమును సందియము లేదు. పైని చెప్పిన కోట లన్నియును తెలుఁగునాయకులచేతనే కట్టఁబడినవి. వీరికిని వేంగిరాజప్రతినిధు లయిన వెలనాటి కమ్మవారికిని యుద్ధము లనేకములు జరిగినవి. తుదకు తెలుఁగునాయకులు వెలనాటిప్రభువులకు లోఁబడిన సామంతమండలాధిపతులుగనే యుండుచు వచ్చిరి. "భీమునాయకుఁడు, కాటయనాయకుఁడు" అను పేరులుగల తెలుఁగునాయకు లనేకులు [illegible]

బ్దమునందుఁ గృష్ణాగోదావరీ నదులకు నడుమనుండు దేశమును బరిపాలించిరి. కాకతిగణపతిదేవుని రాజ్యారంభకాలమున శ్రీమన్మహామాండలిక కేశవదేవరాజు, వానిపుత్త్రుఁడు సామినాయకుఁడును, ఏలూరు (కొలనుపురము) రాజధానిగ నీమండలమును బరిపాలనము సేయుచుండిరి. కేశవనాయకుఁడును వానికుమారుఁడును, వెలనాటిప్రభువుల యధికారము క్షీణించుకాలమున స్వతంత్రులుగఁ బరిపాలనము చేసిరి. కేశవనాయకుని దానశాసనము లనేకములు కొలను (ఏలూరు) పురమునఁ గానంబడుచున్నవి. క్రీ. శ. ౧౨౨౮ దవ సంవత్సరమునాఁటికి నీమండలమంతయును కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తిచే జయింపఁబడెను. తెలుఁగునాటిరెడ్లకు తెలఁగాలని పేరు గలిగినది. చాళుక్యులు తెలుఁగుదేశముపై దండెత్తివచ్చి జయించినప్పుడు వారితోవచ్చిన సేనలు సేనాధిపతులు మొదట కమ్మనాటిలో వసించుచుండి తరువాత నితరస్థలముల కఁబోవఁ బ్రజలు క్రొత్తవారికిని బ్రాఁతవారికిని భేదము దెలియుటకై కమ్మనాటినాయకులను కమ్మవారనియు, అదివఱకే తెలుఁగుదేశమున నున్న తెలుఁగునాయకులను తెలఁగా లనియు వ్యవహరింపసాగిరి. నాఁటినుండియుఁ గమ్మవారును, తెలఁగాలును వేర్వేఱుతెగవారుగా నుండుట తటస్థమైనది. కాని క్రీస్తుశకాబ్దారంభమున నాంధ్రసామ్రాజ్యవిజృంభణకాలమున వీరును వారు నొక్కరుగనే యుండిరి.

ఈ మాండలికకేశవరాజునకును వానికుమారునకును, అనంతప్రెగ్గడయు, వానికుమారుఁడుమల్లాప్రెగ్గడయు మంత్రులుగా నుండిరి. ఈ మల్లాప్రెగ్గడ సుప్రసిద్ధుఁడగుటచేత నతనిసంతతివారికి మల్లాప్రెగడవారని యింటిపేరు కలిగినది.

గణపతిదేవుఁడు వెలనాటిని జయించుట.

కాకతిగణపతిదేవచక్రవర్తి క్రీ. శ. ౧౨౨౮దవ సంవత్సరమునాఁటికి వెలనాటిదేశమును సంపూర్ణముగా జయించెను. నతవాటిసీమరాజులు ధరణికోటరాజులు, క్రొన్నతవాటిరాజులు, గుడిమెట్టరాజులును, తల్లివంకచుట్టాలు,

తండ్రివంకచుట్టాలు, విరియాలవారు నగుటచేత గణపతిదేవమహారాజు వారల సాయముతో వెలనాటి నవలీలగా జయింపఁ గలిగెను. వెలనాటిని జయించుటతో మాత్రము తృప్తినొందక వెలనాటిసైన్యాధిపతులతో బాంధవ్యమును నెఱపి యాభాగమునఁ దనపాలనము దృఢముగ నాటుకొనునట్లు గావించెను. ఇతఁడు వెలనాటికి రాజధాని యైన ధనదుపురమునందలి యైశ్వర్యమునంతను జూఱఁగొని యేకశిలానగరమునకుఁ జేర్చుటయేగాక ప్రఖ్యాతిగాంచిన వీరపురుషుల కెల్లరకు నుద్యోగము లొసంగి యాదరించెను. శాత్రవులకుఁ దక్క మఱియెవ్వరికి నొత్తుడు కలుగనీయనందున నీతనిపరిపాలనము వెలనాటిప్రజల కనుకూలముగ నుండెను. వెలనాటిని జయించిన స్వల్పకాలములోనే యాభాగమునందంతట శాంతిని నెక్కొలిపి మఱియెన్నఁటికిని దిరుగఁబడకుండునట్లు చక్కని యేర్పాటులను గావించెను.

గజసాహిణి జయపనాయకుని సంబంధము.

అయ్యవంశమున జనించిన భీమయ్య యనుకమ్మనాయకుఁ డొకఁడు వెలనాటిలోని క్రొయ్యూరునందు నివసించి యుండెను. ఆభీమనాయకునకు రాజాంబికవలన జల్లయ, నారయ, సూరయ, అను మూవురుపుత్త్రులు జనించి వెలనాటిచోడమహారాజుకొలువున నుద్యోగములను వహించి యుండిరి. వారిలో జల్లయ యొకానొక కన్నరదేవుని యుద్ధములో జయించినందున సేనాధిపత్యమును బడసెను. రెండవవాఁ డయిన నాగపనాయకుఁడు (నారాయణ) చోడరాజుయొక్క ప్రేరణముచేతఁ గృష్ణానది సాగరగామి యగుచోట నేర్పడియున్న ద్వీపము నిర్జనభూమియై యుండ నందొక కోటను గట్టి ప్రాకారములు, రాజమందిరములు, విశాలభవనములు, మిద్దెలు, మేడలు నిర్మించి, కోఁటలను వేయించి, యొక మహాపట్టణముగఁ జేసి, తనప్రభువుపేర చోడసముద్ర మను నొక తటాకమును ద్రవ్వించి, చోడేశ్వరాలయమును నిర్మాపించి, జననివాసయోగ్య మైనపుణ్యభూమిగఁ జేసి ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. మఱియు నచ్చోట నొకవిష్ణ్వాలయమును, కరాళభైరవాలయమును నిర్మింపిం

చెను. తల్లకూరు గ్రామమున భీమేశ్వరాలయమును నిర్మింపించి భీమసముద్ర మనుతటాకమును త్రవ్వించెను. ఇతని శౌర్యసాహసపరాక్రమములను మెచ్చుకొని చోడమహారాజు తలగడదిబ్బ మొదలగు గ్రామముల కాధిపత్యము నొసంగుటయే గాక యితని సామర్థ్య మెఱింగినవాఁ డగుటచేతఁ దనకు సైన్యాధ్యక్షునిగఁ జేసికొనియెను. ఈసైన్యాధ్యక్షుఁ డయిన నారపనాయకునకు చోడినాయకుఁడు, భీమనాయకుఁడు, పిన్నచోడినాయకుఁడు, బ్రహ్మనాయకుఁడు నను నలుగురుపుత్త్రులు జనించి వెలనాటిచోడరాజునకు సేనాధిపతులై చతుస్సముద్రములవఱకుండి దేశమును శత్రుబాధనుండి సంరక్షించుచుండిరి. వీరిలో మూఁడవవాఁ డయిన పిన్నచోడునకు దామాంబ (దామమ్మ) వలన నారాంబ (నారమ్మ), పేరమాంబ (పేరమ్మ) యను కూఁతులును; పృథ్వీనాయఁడు, జాయపనాయఁడు, నారపనాయఁడు (నారాయణుఁడు), నను పుత్త్రులును జనించిరి. అంతఁ గొంతకాలమునకు గణపతిదేవమహారాజు సేవణ కర్ణాట లాట కళింగ చోళ నగరాధిపులను జయించి వెలనాటిపై దండెత్తివచ్చి వెలనాటిని జయించి యాప్రసిద్ధ మైన ద్వీపమును గూడ నాక్రమించుకొనియెను. వెలనాటిలో దొరకిన దృఢకాయులను, ఏనుఁగులను, గుఱ్ఱములను నానావిధము లయిన రత్నములను ధనకనకవస్తువాహనాదులను జూఱఁగొనియెను. ఇంతియ గాక పిన్నచోడుని కూఁతులయిన నారాంబను పేరమాంబను బెండ్లియాడి యాసుందరీమణుల ద్వితీయసోదరుఁ డైనజాయపనాయకుని బుద్ధివిశేషమును, శౌర్యసాహసములును, పౌరుషపరాక్రమములును, గుణసంపదయును తన్ను నాకర్షింపఁగా సంతోషించి తన గజసైన్యమున కధిపుని గావించి బిరుదముల నొసంగి యున్నతమైన పదవికిఁ గొనివచ్చెను. అందువలన జాయపనాయకుని యెదుట శత్రువులు తలయెత్తిచూచుటకు భయపడుచుండిరి. గణపతిదేవచక్రవర్తి బాహుదర్పముచేతనే గాక, రాజనీతివేత్తయైన ప్రతిభాశాలియునై యుండినందువలన, రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసి చక్రవర్తియగుటకు తటస్థించెను. జాయపనాయకుఁడు శత్రువులను నిర్జించుటచేత వైరిగోధూమ ఘరట్ట మనుబిరుదమును పొంది విఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఇతఁడు

గణపతిదేవుని పేరిట గణపతీశ్వరాలయమును గట్టించి దానికి సకేరగ్రామములను దానము చేసెను. ఈదానశాసనము శా. శ. ౧౧౫౩ ఖరసంవత్సర వైశాఖశుద్ధత్రయోదశీదినమున వ్రాయఁబడినది. ఈ శివాలయముపోషణమునకై పడవయొక్కంటికి నొక్కపణము పన్నుగఁ గోమటులు నియమింపఁబడిరి.[1] మఱియు నితఁడు శా. శ. ౧౧౫౭వ సంవత్సర వైశాఖశుద్ధత్రయోదశీ శనివారమునాఁడు తామ్రపురము (చేఁబ్రోలు) లో తన తండ్రిపేరిట చోడేశ్వర లింగమును ప్రతిష్ఠాపించి యాశివాలయమున కెదుట దేవదాసీలు నివసించుటకై రెండేసియంతరువులుగల రెండువరుసలయిండ్లను గట్టించి దేవుని యంగరంగ భోగములకై మొంటపూరు (చేఁబ్రోలునకు ౬ మైళ్లదూరమున నున్న మోదుకూరు) గ్రామమును దానముచేసెను.[2]

విశ్వేశ్వరశివదేశికులు.

వేదవేదాంతార్థము లెఱింగిన జ్ఞానసంపన్నుఁ డని ఖ్యాతిఁగాంచిన యీశివయోగి శైవగురుపరంపరలోనివాఁడు. కాకతిగణపతిదేవచక్రవర్తికి గురువును మహాప్రధానియు నై రాజకీయార్థికసాంఘికవిషయంబులఁ దగు నాలోచనములం జెప్పుచు రాజ్యతంత్రమును నడపించుచు నా చక్రవర్తి యౌన్నత్యమునకుం గారణభూతుఁ డయ్యెను. ఆంధ్రదేశములోఁ బ్రఖ్యాతిగాంచిన శ్రీగోసఁగి, శ్రీశైలము, శ్రీపుష్పగిరి మొదలగు శైవమఠముల కెల్ల నధికారిగ నుండి శ్రీకాకతిగణపతిదేవచక్రవర్తిచే శైవమతము నాంధ్రదేశమున వ్యాపింపఁజేసిన గురుమల్లికార్జునపండితారాధ్యులవారి తరువాత నితఁడు సుప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. సోమదేవరాజీయాదిగ్రంథములలో గణపతిదేవుని సచివాగ్రణి యని పేరెన్నికగాంచిన శివదేవయ్య యను నాతఁడీ విశ్వేశ్వరశివదేశికుఁడే యని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు గానియెడల నితనివలెఁ బ్రసిద్ధిగాంచినట్టి యితనిశిష్యుఁడగు పరిపూర్ణశివమహామునియై యుండె

1 Epigraphia Indica Vol. III. P. 82 ff; No. 15, Ganapeswaram Inscription of the time of Ganapati.

2. Ibid No. 5, Chebrolu Inscription of Jaya.

శిలయును గాని, యన్యులుమాత్రము గారు. విశ్వేశ్వరశివదేశికులే శివదేవయ్య యని నాయభిప్రాయము. వీర లిరువుర దానశాసనములు భట్టిప్రోలు త్రిపురాంతకము మొదలగు ప్రదేశములఁ గానంబడుచున్నవి. కాకతిగణపతిదేవచక్రవర్తిని జూడవచ్చిన తిక్కనసోమయాజి,

"గీ. వసుమతీనాథ యాతఁ డీశ్వరుఁడు గాని
మనుజమాత్రుండు గాఁడు పల్కులు నితని
యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి నేలు"

మని చెప్పి కొనియాడిన దీవిశ్వేశ్వరశివదేశికులనే నైయుండవలయును గాని యట్టివారు మఱియొక రాయాస్థానమునం గనుపట్టరు.

కాటచమూపతి - భాండసేనాధిపతి

వీర లిరువురును గణపతిదేవచక్రవర్తి సేనాధిపతులు. కాటచమూపతి కొడుకు భాండసేనాధిపతి. భాండసేనను జయించినవాఁ డగుటచేత నీకడపటి వానికి భాండసేనాధిపతి యని బిరుదు కలిగెను. ఈసేనాధిపతు లిరువురు నుత్తరదేశము నేలు రాజులతో గణపతిదేవుని పక్షమునుండి యుద్ధము చేయుచు మన్ననఁ గాంచుచుండిరి. వీరి నివాసస్థలము నిర్మల యను పట్టణము. చతుర్థవంశమున దుర్జయుఁడు జనించెను. అతనివంశమున మల్లాలనాథుఁడు పుట్టి పెద్దముట్టిగండఁ డనువీరుని నతనిబంధువర్గమును నాశనము గావించెను. మల్లాలనాథునికొడుకు నబ్బిసేనాధిపతి. ఇతఁడును శత్రురాజుల నిర్జించెను. ఇతనికి అచ్చమ యనుభార్యయందుఁ గాటచమూపతి జనియించెను. ఈకాటచమూపతి మొట్టమొదట కాకతిరుద్రదేవరాజుకడను, అటు పిమ్మట గణపతిదేవచక్రవర్తికడను సేనాధిపతిగనుండి బొల్లమాంబవలన పోతనాయఁడు, భాండసేనాధిపతి, అను నిరువురుకొమారులను గాంచెను. కాటచమూపతి శా. శ. ౧౧౬౨ శార్వరిసంవత్సర ఫాల్గునశుద్ధ ౧౧ స్థిరవారమునాఁడు కొండిపర్తి యను గ్రామమునందు త్రిమూర్తులను నొకటఁ బ్రతిష్ఠ గావించి దేవాలయమును గట్టించి బెల్లముచెఱువు గ్రామమును దేవుని కైంకర్యములకై